

ICEDA

Increasing Civic Engagement
in the Digital Agenda

ОПСЕРВАТОРИЈА ЗА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА

ИСТРАЖУВАЊЕ НА ОСНОВНАТА СОСТОЈБА ЗА РАЗВОЈ
НА Е-ВЛАДА И ДИГИТАЛНАТА ПИСМЕНОСТ ВО
ЦЕЛНИ ЗЕМЈИ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН 2020 ГОДИНА

АВГУСТ, 2020

ОВА ПУБЛИКАЦИЈА Е ИЗРАБОТЕНА СО ФИНАНСИСКА ПОДДРШКА ОД ЕВРОПСКАТА УНИЈА. СОДРЖИНАТА Е ЕДИНСТВЕНА ОДГОВОРНОСТ НА ПАРТНЕРИТЕ НА ПРОЕКТОТ ICEDA И НА НИ ЕДЕН НАЧИН НЕ ГИ ОДРАЗУВА СТАВОВИТЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА.

Проектот е ко-финансиран од
Европската Унија

Проектот „Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда – ИЦЕДА“ го спроведува Фондацијата Метаморфозис (Северна Македонија), ODK – Отворени податоци Косово (Косово), Академија за е-владеење (Естонија), ЦРТА – Центар за истражување, транспарентност и отчетност (Србија), НВО 35mm (Црна Гора) и Levizja Mjaft! (Албанија).

ОПСЕРВАТОРИЈА ЗА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА

ИСТРАЖУВАЊЕ НА ОСНОВНАТА СОСТОЈБА ЗА РАЗВОЈ
НА Е-ВЛАДА И ДИГИТАЛНАТА ПИСМЕНОСТ ВО
ЦЕЛНИ ЗЕМЈИ ОД ЗАПАДЕН БАЛКАН 2020 ГОДИНА

АВГУСТ, 2020

Publisher:

МЕТАМОРФОЗИС

Foundation for Internet and Society

Фондација Метаморфозис

Мисијата на Метаморфозис е да придонесе за развој на демократијата и да го зголеми квалитетот на животот преку иновативна употреба и споделување на знаење. Нашите водечки вредности се отвореност, квалитет и слобода.

Адреса: Апостол Гусларот 40, 1000 Скопје, Северна Македонија

Е-пошта: info@metamorphosis.org.mk

тел: +389 2 3109 325

www.metamorphosis.org.mk

За издавачот:

Бардил Јашари

Соработници: Блерина Рамај, Кристина Манд, Кристина Реинсалу, Лииа Хани, Мила Јосифовска Даниловска, Миша Бојовиќ, Снежана Никчевиќ, Џени Љаме

ICEDA

Increasing Civic Engagement
in the Digital Agenda

Проектот Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда – ICEDA има за цел да го зголеми учеството на граѓанските организации (ГО) во обликувањето и имплементирањето на Дигиталната агенда на Западен Балкан.

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

37:004(497-15)"2020"(047.31)

35:004(497-15)"2020"(047.31)

ОПСЕРВАТОРИЈА за дигиталната агенда [Електронски извори] :
истражување на основната состојба за развој на е-влада и дигиталната писменост во целни земји од Западен Балкан : 2020 година / уредници Бардил Јашари, Мила Јосифовска Даниловска ; преведувач Фросина Горгиева.
- Скопје : Фондација Метаморфозис, 2020

Начин на пристапување (URL): <https://www.metamorphosis.org.mk>. – Текст во PDF Формат, содржи 60 стр. ; табели. – Наслов преземен од екранот. – Опис на изворот на ден 11.11.2020. – Фусноти кон текстот. – Соработници: Блерина Рамај, Кристина Манд, Кристина Реинсалу, Лииа Хани, Миша Бојовиќ, Снежана Никчевиќ, Џени Љаме. – Финансиер: Оваа публикација е изработена со финансиска поддршка од Европската Унија., Содржината е единствена одговорност на партнерите на проектот ICEDA и на ниеден начин не ги одразува ставовите на Европската Унија

ISBN 978-608-263-048-9

а) Дигитална писменост – Западен Балкан – 2020 – Истражувања б) Дигитализација – Јавна администрација – Електронски услуги – Западен Балкан – 2020 – Истражувања

COBISS.MK-ID 52467205

Проектен координатор:

Фондација Метаморфозис

Северна Македонија

Веб-страница: www.metamorphosis.org.mk

Партнерски организации:

Академија за е-владеење

Естонија

Веб-страница: ega.ee

ЦРТА-Центар за истражување, транспарентност и отчетност

Србија

Веб-страница: www.crtars.rs

НВО 35mm

Црна Гора

Веб-страница: www.nvo35mm.org

Отворени податоци Косово

Косово

Веб-страница: www.opendatakosovo.org

LèvizjaMjaft!

Албанија

Веб-страница: www.mjaft.org

СОДРЖИНА

КРАТЕНКИ.....	7
МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ.....	11
РЕЗИМЕ	13
1. ПРЕДУСЛОВИ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА	15
1.1 Интернет пенетрација.....	15
1.1.1. Структура на интернет корисници	17
1.2 Дигитална писменост на граѓаните	18
2. АДМИНИСТРАТИВНИ И ДИГИТАЛНИ КАПАЦИТЕТИ	23
2.1. Стратегиска и правна рамка, административни капацитети.....	23
2.1.1. Стратегиска рамка.....	23
2.1.2. Правни акти.....	25
2.1.3. Административни капацитети	26
2.2. Состојба на развој на е-услуги.....	28
2.3. Дигитален идентитет и потпис.....	34
2.4. Заштита на приватност и податоци.....	37
2.5. Сајбер безбедност	39
3. ГРАЃАНСКО УЧЕСТВО ВО КРЕИРАЊЕТО ПОЛИТИКИ И УПОТРЕБАТА НА ДИГИТАЛНИ АЛАТКИ	45
3.1. Слободен пристап до информации и отворени податоци.....	45
3.1.1. Отворено владино партнерство	47
3.2. Онлајн алатки за граѓанско учество во креирањето политики.....	47
3.2.1. Онлајн петиции	50
4. СЕОПФАТЕН ПЛАН ЗА РАЗВОЈ НА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА НА ЗАПАДЕН БАЛКАН	53
Стратегиски, правен и административен развој.....	53
Дигитална писменост.....	54
Сајбер безбедност.....	55

Кратенки

ЦИРТ	Дирекцијата за информациска безбедност и компјутерски инциденти
ГО	Граѓанска организација
ЕУ	Европска Унија
eGA	Академија за е-владеење
ЕПИ	Индекс на е-учество
ЧПП	Често поставувани прашања
ICEDA	Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда
ИКТ	Информациски и комуникациски технологии
ИТ	Информациска технологија
KODE	Проект за дигитална економија на Косово
КПМГ	КПМГ меѓународна соработка
Mbps	Мегабити во секунда
МКД – CIRT	Национален центар за одговор на компјутерски инциденти
НП	Нема податоци
НАТО	Северноатлантска алијанса
НВО	Невладина организација
ОЕЦД	Организација за економска соработка и развој
OGDI	Индекс на отворени владини податоци
ОВП	Отворено владино партнерство
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
OS X	Оперативен систем за Mac компјутерите на Apple
РАТЕЛ	Регулаторна агенција за електронски комуникации и поштенски услуги
СИГМА	Поддршка за подобрување на владеењето и управувањето
МСП	Мали и средни претпријатија
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
УКАИД	Агенција за меѓународен развој на Обединетото Кралство
УСАИД	Агенција за меѓународен развој на САД
ДДВ	Данок на додадена вредност

Предговор

Само со јасен и разбирлив пристап кон сите граѓани, без исклучок, може да има одржлива дигитализација во сите сфери како ефективен механизам за значително подобрување на животниот стил на населението. Кога зборуваме за дигитализација во сите сфери, се повикуваме на унапредување и поголема ефикасност на институциите, организациите и другите субјекти. Бидејќи сме сведоци на пандеиската криза, можеме да забележиме дека овој чекор е повеќе од потребен за подобро функционирање на општеството и можеме да видиме како оваа несреќна околност го забрза ширењето на знаењето за придобивките од дигитализацијата. Сепак, мора да бидеме свесни дека брзата дигитализација предизвика и многу проблеми - им дадовме уреди на граѓаните кои не се научени како правилно да ги користат, поради што се соочуваме со говор на омраза, лажни вести и дезинформации, малтретирање на интернет, компјутерски криминал итн.

Бидејќи не наидовме на какво било сеопфатно истражување од ваков вид, во овој извештај се обидовме да обезбедиме основа за состојбата на развојот на е-владеењето и дигиталната писменост во земјите од Западен Балкан: Албанија, Косово¹, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, со цел да се обезбеди почетна точка за понатамошно мерење на напредокот во овие области во однос на Дигиталната агенда и да се обезбедат дополнителни препораки за подобрување.

Дигиталната агенда е иницијатива развиена од Европската Унија, која исто така е проширена и усвоена за шест земји од Западен Балкан. Таа има за цел да осигури дека граѓаните од регионот можат целосно да ги искористат придобивките од дигиталната трансформација. Посветеноста кон Дигиталната агенда ќе обезбеди граѓаните да поседуваат вештини за да одговараат на барањата на новата економија и ќе помогнат во модернизација на јавната администрација, зајакнување на сајбер безбедноста, зголемување на поврзаноста и подобрување на деловната клима.

Ова истражување е дел од Опсерваторијата за Дигиталната агенда и се спроведува во пет земји од Западен Балкан како дел од проектот Зголемување на граѓанското учество во Дигиталната агенда - ICEDA, ко-финансиран од Европската Унија и спроведен од Фондацијата Метаморфозис (Северна Македонија) како водечки партнер, Академија за е-владеење (Естонија), ЦРТА - Центар за истражување, транспарентност и отчетност (Србија), НВО 35мм (Црна Гора), Отворени податоци Косово (Косово) и Левизја Мјафт! (Албанија). Проблемите опфатени во извештаите се специфично поврзани со поглавјата релевантни за Дигиталната агенда, особено Поглавје 10 - Информатичко општество и медиуми од законодавството на ЕУ, со цел заживување на проблемите на Дигиталната агенда на Западен Балкан на агендата на ЕУ.

¹ Оваа ознака не е во спротивност со ставовите за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244/1999 на Советот за безбедност на Обединетите нации и мислењето на МСП за Декларацијата за независност на Косово.

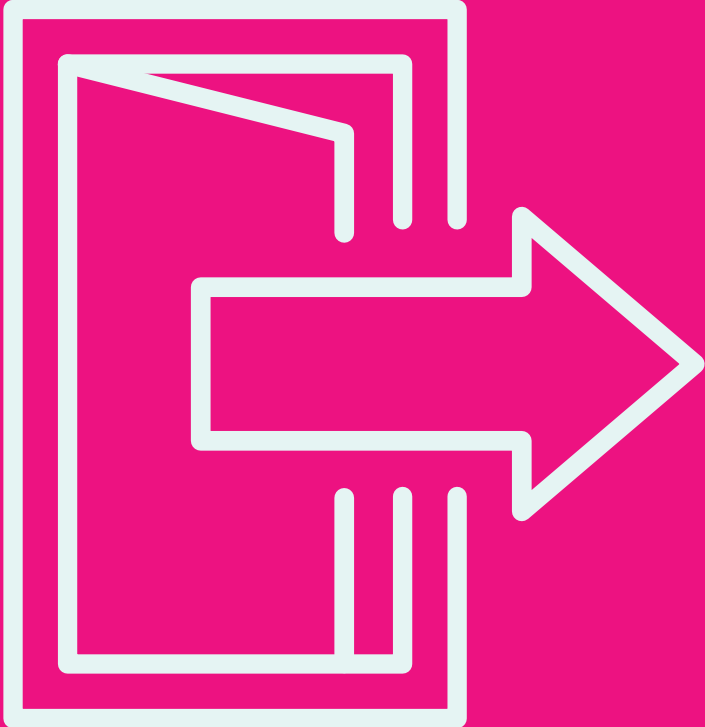

Методологија на истражување

Добиените и анализираните квантитативни податоци произлегуваат од десктоп истражувањето и барањата за информации до релевантните иматели на информациите, вклучително и собирање на секундарни податоци преку преглед на стратегиите и документите за политика, документи на концепти и извештаи за меѓународни проекти спроведени од партнерите на проектот на национално ниво. Методот ‘описна анализа на податоци’ беше искористен за да се одговори на прашањата од истражувањето, т.е. индикаторите за тековните напори за спроведување на Дигиталната агенда од страна на владата, граѓанското општество и медиумите. Собраните податоци беа употребени за изготвување на извештаи за земјите, кои потоа беа употребени како извор на информации за регионалниот извештај. Истражувањето беше спроведено во периодот од април до јуни 2020 година.

Со цел да се разбере ставот, мотивацијата и искуството на засегнатите страни во врска со прашањата поврзани со Дигиталната агенда, беа употребени и спроведени квалитативните методи на истражување со собирање на примарни податоци користејќи интервјуа, онлајн анкета и полу-структурирана дискусија во фокус-групи со различни засегнати страни (институционализирани и неинституционализирани претставници на граѓанското општество (граѓански организации и граѓански активисти), претставници на државни органи, новинари и претставници на медиуми) во однос на нивните ставови за состојбата на Дигиталната агенда и за потребите за подобрување. За време на истражувањето, беа интервјуирани 42 чинители кои доаѓаа од јавни институции, медиуми и граѓански организации, беа организирани 6 фокус групи и беа испратени онлајн прашалници до јавните институции, медиумите и ГО и беа добиени вкупно 156 одговори.

Методологијата на истражувањето е дизајнирана од Академијата за е-владеење (e-Governance Academy). Оваа Академија е непрофитна тинк-тенк и консултантска организација од Естонија која создава и пренесува знаење и најдобри практики и ги овластува одлуките на централната и локалната самоуправа во областа на дигиталната трансформација: е-владеење, е-демократија и национална сајбер безбедност.

Резиме

Напорите за обезбедување на широкопојасен интернет до сите граѓани на регионот на Западен Балкан се препознаваат, меѓутоа, земјите треба да бидат повнимателни во ажурирањето на нивните стратешки и регулаторни документи. Земјите доцнат со усогласување на правните акти, а уште повеќе доцнат со спроведувањето на иновациите. Имајќи ја предвид природата на процесот на дигитализација, тој треба да ги следи барањата на пазарот, во спротивно би останал застарен и прескап. Понатаму, овие напори треба да бидат надолжени со амбициозна кампања за подигнување на свеста на граѓаните за придобивките од дигитализацијата. Бидејќи, сите земји во моментот доживуваат политичка нестабилност и се соочуваат со избори оваа година, придружени со пандемска криза, се појавува стравот од забавување на напредокот во заложбата за спроведување на Дигиталната агенда. Доколку новите влади одлучат ова да не го стават на списокот на приоритети, прекинувањето на процесот значително ќе влијае на неговите резултати.

Дигитализацијата на услугите во регионот на Западен Балкан е претежно водена од финансиски аспект, а повеќето обезбедени електронски услуги (е-услуги) се наменети за деловниот сектор. Владите треба да се поттикнат за тие да ги дефинираат своите критериуми за воведување услуги за е-влада засновани на потребите на граѓаните. Паралелно со ова, треба да се вложат повеќе напори во едукација на граѓаните чија дигитална писменост во моментов е мала, за да се овозможи разбирање на придобивките од дигитализацијата.

Дигитализацијата е составен дел од реформата на јавната администрација. Тоа директно влијае на ефикасноста на администрацијата и заштедите на буџетот. Најголемиот потфат за сите земји е интероперабилноста на сите бази на податоци што ги имаат различните владини институции. Откако ќе заврши овој процес, граѓаните ќе можат да добијат каква било административна услуга со едноставно започнување на онлајн постапка, додека остатокот од процесот е автоматизиран. Досега, владите нудат делумни решенија, со поголем или помал успех, додека пак некои делови од постапката се потпираат на традиционалната јавна администрација.

Отпорот на дигитализацијата во еден дел доаѓа од воспоставувањето на јавни службеници. Реформата подразбира промена на нивната долгорочна рутина, потреба за образование, промена на процедури, прилагодување кон новите технологии и сл. Постои генерациски јаз во навикнувањето на е-технологии и она што е неизбежно нормално и лесно за помладите генерации останува тешко за оние кои се запознале со технологијата во поодминати години.

Имајќи предвид дека сите земји од Западен Балкан се стремат кон членство во Европската Унија и сè уште треба да се усогласат со стандардите на ЕУ во однос на демократијата и владеењето на правото, Дигиталната агенда останува еден од сегментите на кои треба да се работи.

1. ПРЕДУСЛОВИ ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА

1.1. Интернет пенетрација

Во однос на пенетрацијата и користењето на интернет, петте земји покажуваат сличен статус на имплементација на Дигиталната агенда. Иако просекот на пенетрација на интернет во регионот е малку понизок од просекот во Европската Унија (за 5%), сепак постои потреба една петтина од домаќинствата да бидат обезбедени со интернет инфраструктура, со посебен акцент на Албанија и Црна Гора кои имаат најмал процент на покриеност. Дополнително, генерациите на возраст над 55 години имаат потреба од образование и стимуланти за искористување на потенцијалот на интернет-услугите. Помалку од 50% од населението на таа возраст во Србија и Северна Македонија не користат интернет. Исто така, постои потреба за адресирање на женската популација која има тенденција да користи интернет помалку од машката, особено во Косово и Србија каде што овие разлики се најголеми.

Пенетрацијата на интернет во сите земји од Западен Балкан кои беа подложени на ова истражување, се движи од 74% до 93%, што може да се смета за умерено висока, бидејќи просекот во Европската Унија е 89,4%, а просекот на светот е 59,6%². Најдобра интернет-покриеност има Косово каде што над 93% од домаќинствата имаат интернет конекција. Србија и Северна Македонија се рангирани на средина, со процент од околу 80%, а најмалиот процент на интернет пенетрација е во Албанија и Црна Гора со околу 74%.

Табела 1. Интернет пенетрација во секоја од земјите изразена во проценти

	Земја	Население	Интернет пенетрација (% на домаќинства)	Широкопојасен интернет (% на домаќинства)
1	Косово	1.739.825	93% ¹	НП
2	Србија	6.963.764	80,1% ²	79,6%
3	Северна Македонија	2.077.132	81.8% ³	69.81%
4	Црна Гора	620.029	74.30% ⁴	НП
5	Албанија	2.845.955	73.50% ⁵	НП

² Достапно на: <https://cutt.ly/OfswXIF> (последен пат пристапено на 21.07.2020)

³ Косовска агенција за статистика <https://cutt.ly/ufsw9AM>

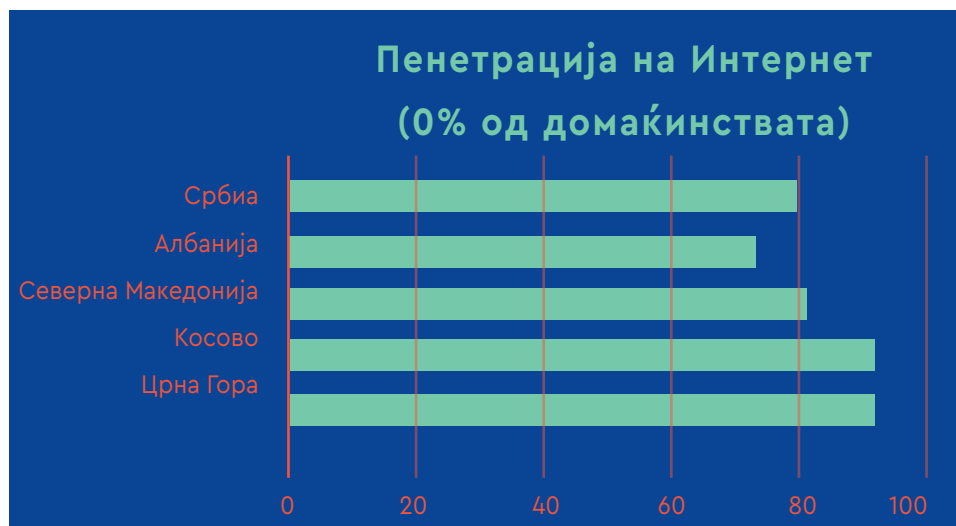
⁴ Завод за статистика на РС <https://cutt.ly/MfswNyc> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

⁵ Завод за статистика на Република Северна Македонија <https://cutt.ly/MygjrnP>

⁶ Употреба на информациски и комуникациски технологии (ИКТ) во Црна Гора во 2019, MONSTAT <https://cutt.ly/gfsw8mK> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

⁷ Достапно на: <https://cutt.ly/rfsw0q3> (последен пат пристапено на 21.07.2020)

Графикон 1. Интернет пенетрација во секоја од земјите изразена во проценти

Со помош на меѓународни донации, Србија и Косово се во процес на подобрување на овие бројки. Имено, Србија започна проект за изградба на широкопојасна комуникациска инфраструктура во руралните области каде што нема економски интерес од страна на операторите за развој на мрежи од нова генерација, односно брз интернет. Првата фаза од проектот, што започнува напролет во 2021 година, подразбира изградба на инфраструктура што ќе овозможи брз пристап до интернет (100 Mbps) за 90.000 домаќинства во руралните населби. Овој проект е финансиран од Европската банка за обнова и развој и го спроведува Министерството за трговија, туризам и телекомуникации.⁸

Проширувањето на интернет пенетрацијата во Косово е резултат на спроведувањето на Проектот за дигитална економија на Косово (во натамошниот текст: Проект KODE). Со овој проект, Владата на Косово доби кредит од Меѓународната асоцијација за развој на Светска банка за спроведување на проектот во периодот од 2019 до 2023 година. Проектот KODE работи на две главни активности: овозможување пристап на жителите на Косово до брз интернет и дигитална инфраструктура со подobar квалитет и поддршка на можностите за дигитална економија – употреба на услуги и учење.⁹

Табела 2. Индекс на телекомуникациска инфраструктура¹⁰

	Земја	Индекс на телекомуникациска инфраструктура (ИТИ)	Претплата за мобилен телефон на 100 жители	Процент на поединци што користат интернет	Претплати за фиксен широкопојасен интернет на 100 жители	Активни претплати за мобилен широкопојасен интернет на 100 жители
1	Црна Гора	0.7366	120	71.52	25.33	73.16
2	Северна Македонија	0.6442	94.53	79.17	20.55	64.72
3	Србија	0.62	95.78	73.36	17.63	66.02
4	Албанија	0.5785	94.18	71.85	12.56	62.79

*Многу високо ниво (0.75 до 1.00), високо ниво (0.50 до 0.75), средно ниво (0.25 до 0.50), ниско ниво (0.0 до 0.25)

⁸ Јавната набавка „Рурален широкопојасен опсег“, за изработка на детално мапирање истражување за изводливост беше објавена на 11 јуни 2020 година. Финансирана е од проектот на ЕБОР <https://cutt.ly/Ofsw7PB> (последен пат пристапено на 29.07.2020)

⁹ Достапно на: <https://cutt.ly/Ffseqv9> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

¹⁰ Истражување на Е-владеење 2020, Обединети Нации, Оддел за економски и социјални работи <https://cutt.ly/hfsrSUU>, Косово не беше вклучено во истражувањето (последен пат пристапено на 29.07.2020)

Во однос на квалитетот на широкопојасната интернет конекција во регионот на Западен Балкан, просечната брзина на преземање во Црна Гора, Србија и Косово резултираше со над 20 Mbps, додека Албанија и Северна Македонија во просек околу 12 Mbps. Во споредба со регионот на Источна Европа со просечна брзина од 39,08Mbps, тој е сè уште низок. Трите земји со најбрз интернет се Унгарија 99,74 Mbps, Словачка 72,26 Mbps и Словенија 65,46 Mbps. Трите земји со најбавен интернет се Босна и Херцеговина со 15,66 Mbps, Албанија со 12,36 Mbps и Северна Македонија со 11,48 Mbps. Просечната брзина на широкопојасен интернет во Западна Европа е околу 81,19 Mbps што го прави најбрз регион од вкупно 13 глобални региони.

Табела 3. Брзина на широкопојасен интернет¹¹

Место	Земја	Просечна брзина на симнување (Mbps)	Единствени IP-адреси тестирани	Вкупен број на тестирања	Колку време е потребно за да се симне филм од 5GB (HH:MM:SS)
63	Црна Гора	25.07	6,330	20,245	0:27:14
65	Србија	24.74	386,454	2,465,261	0:27:36
73	Косово	20.30	3,471	8,406	0:33:37
104	Албанија	12.36	12,989	42,944	0:55:15
109	Северна Македонија	11.48	13,634	28,763	0:59:27

1.1.1. Структура на интернет корисници

Додека очигледниот тренд на употреба на интернет меѓу генерациите покажува дека најактивна популација е најмладата, на возраст од 16 до 24 години, во секоја од земјите (повеќе од 95% од населението на таа возраст се корисници на интернет) процентот на интернет корисниците се намалува со возраста (постои голема разлика помеѓу податоците поврзани со најстарата популација). Имено, податоците за Србија и Северна Македонија покажуваат дека 47 - 50% од населението на возраст од 55 - 74 години користи интернет, додека податоците за Црна Гора и Косово покажуваат 74 -75% за иста возрасна група, иако бројките за претходните возрасни групи кореспондираат во сите четири земји

Табела 4. Употреба на интернет според возраст изразена во проценти

	Возраст					
	16-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 - 74
Србија ¹²	97.4	96.3	95.2	83.2	63.9	30.1
Косово ¹³	95				74	
Северна Македонија ¹⁴	99.1	92			49.6	
Црна Гора ¹⁵	99.6	96.3	88.6	79.6	77.9	72.8
Албанија	НП	НП	НП	НП	НП	НП

¹¹ Worldwide broadband speed league 2020 од Cable.co.uk. Истражување на мерењата на брзината на широкопојасниот интернет направени во 211 земји и територии низ повеќе 12 месечни периоди. <https://www.cable.co.uk/broadband/speed/worldwide-speed-league/#map> (последен пат пристапено на 10.09.2020)

¹² Завод за статистика на РС <https://cutt.ly/ufsee0b> (последно пристапено на 02.05.2020)

¹³ Достапно на: <https://cutt.ly/3fsevoQ> (последно пристапено на 01.08.2020)

¹⁴ Завод за статистика на РСМ <https://cutt.ly/MygjrnP>

¹⁵ Употреба на информациски и комуникациски технологии (ИКТ) во Црна Гора во 2019, MONSTAT, <https://cutt.ly/dfseisn> (последно пристапено на 01.08.2020)

Во однос на родовите разлики во користењето на интернет, податоците за Косово и Србија покажуваат значителна разлика во процентите што одат во прилог на машката популација за над 17% за Косово и 7% за Србија. Процентите на Северна Македонија и Црна Гора се избалансирани, варираат само 1-2% во корист на еден пол.

Табела 5. Интернет употреба според полот изразена во проценти

	Пол	
	Машки (%)	Женски (%)
Србија ¹⁶	81,2	73,7
Косово ¹⁷	55.8	38.7
Северна Македонија ¹⁸	82.1	80.8
Црна Гора ¹⁹	87.4	88.5
Албанија	НП	НП

Процесот на развој на Дигиталната агенда на Западен Балкан е поддржан од меѓународни засегнати страни преку различни проекти, посветувајќи се на различни сегменти. Притоа, Европската Унија ги поддржува реформите на јавната администрација во Србија, Црна Гора и во Северна Македонија. Проектите на Светската банка се активни во Србија, Косово и Северна Македонија. УНДП, УКАИД и Британската амбасада го поддржуваат развојот на отворени податоци во Србија, а СвисПро ја поддржува е-владата на локално ниво. УСАИД и Британската амбасада се исто така активни во Северна Македонија, поддржувајќи проекти поврзани со Дигиталната агенда. Дополнително, Црна Гора добива помош од ОЕЦД преку својата иницијатива СИГМА и преку финансирани проекти од УНДП и КПМГ поврзани со реформата на јавната администрација.

1.2. Дигитална писменост на граѓаните

Иако владите од регионот инвестираат во широкопојасен интернет за да го направат достапен дури и во најзатворените рурални области, дигитализацијата што треба да донесе придобивки за економијата на земјата и да го олесни секојдневниот живот, останува неефикасна без да се препознае проблемот со дигиталната писменост на граѓаните. Во повеќето земји нема истражувања и анализи за дефинирање на дигиталната писменост изразена во проценти според полот или возрасните групи. Од петте земји, само Србија постигна умерен напредок во оваа област во смисла на перципирање на проблемот и усвојување на соодветни мерки за следните четири години, додека напорите на Северна Македонија беа прекинати од пандемиската криза. Според статистичките податоци, дури 51% од населението во Србија е дигитално неписмено. Ако ситуацијата е слична и во другите земји од Западен Балкан, тогаш ова би можело да претставува една од најголемите пречки во понатамошната дигитализација на услугите и спроведувањето на Дигиталната агенда.

Во однос на ИКТ вештините на граѓаните на **Северна Македонија**, анализата покажува дека испитаниците сметаат дека имаат најмногу вештини за комуникација преку социјалните мрежи (64,9%) и пребарувањето на интернет (63%), додека тие се најмалку вешти во пишување

¹⁶ Завод за статистика на РС <https://cutt.ly/Zfsep6i> (последно пристапено на 02.05.2020)

¹⁷ Достапно на: <https://cutt.ly/tfstedz3> (последно пристапено на 01.08.2020)

18 Завод за статистика на РСМ <https://cutt.ly/MygirnP>

¹⁹ Употреба на информациски и комуникациски технологии (ИКТ) во Црна Гора во 2019, MONSTAT, <https://cutt.ly/zfsehyc> (последно пристапено на 01.08.2020)

блогови, креирање и поставување видео и содржини со вести, итн. Најкористени социјални мрежи се Фејсбук (79,1%), Јутјуб (65,7%) и Инстаграм (47,7%). Најчеста активност преку интернет кај испитаниците е комуникација преку социјални мрежи (73,8%) и комуникација преку апликации за разговор (69,8%) како што се Skype, Viber, Messenger, WhatsApp, Hangouts, итн. Други чести активности преку интернет што ги открива анализата се следење информативна содржина од различни веб-страници (30,1%), слушање и преземање музика (26,1%), користење е-пошта (20,3%) и прелистување на корисни податоци потребни за нивната работа или студии (20%). Анализата нагласува дека напредната употреба на интернет е многу поретка, т.е. само 6,5% од испитаниците користат е-банкарство дневно или неколку пати неделно, или 5% објавуваат или споделуваат содржина што самите ја создале. Северна Македонија во моментот е во процес на креирање на Стратегијата за дигитални вештини што првично се очекуваше да биде финализирана во текот на март 2020 година, меѓутоа беше одложена поради пандеиската криза.

Податоците за компјутерска писменост во Србија покажуваат дека 34,2% од лицата на возраст од 15 години и нагоре се компјутерски писмени, додека 14,8% од лицата се делумно компјутерски писмени. Гледано според полот, учеството на мажите и жените е речиси еднакво меѓу компјутерски писмените лица (50,4% од мажите и 49,6% од жените се компјутерски писмени), додека учеството на жените (54%) е поголемо од мажите кај оние што не се компјутерски писмени (46%). Компјутерски писмени лица се сметаат оние кои можат да извршат четири основни активности на компјутер, односно: обработка на текст, правење табеларни пресметки, испраќање и примање е-пошта и користење на интернет. Лица кои се делумно запознаени со компјутерска работа се лица кои можат да извршат една, две или три активности на компјутер, но не сите четири наведени погоре, додека компјутерски неписмени лица се оние лица кои не се во можност да вршат никаква активност на компјутер. Овие податоци го означуваат бројот на лица на кои треба да им се обезбеди дигитална писменост барем на основно ниво, имајќи предвид дека процентот на компјутерски неписмени лица во Србија е 51%.²⁰

Табела 6. Компјутерска писменост на населението во Србија

	Жени	Маж	Вкупно
Компјутерски писмени	49,6%	50,4%	34,2%
Делумно компјутерски писмени	49,1%	50,9%	14,8%
Компјутерски неписмени	54,0%	46,0%	51,0%

Една од новите мерки за зголемување на дигиталната писменост на граѓаните на Србија од рана возраст е воведување на задолжителен предмет во првите одделенија на основните училишта: „Дигитален свет“ од септември 2020 година.

<http://www.mpn.gov.rs/digitalni-svet-za-buduce-prvake/>

²⁰ Во 2020, Мисијата на ОБСЕ во Скопје во соработка со Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги објави анализа: “Мапирање на нивоата на медиумска писменост во Република Северна Македонија кај популацијата на возраст над 16 години” <https://cutt.ly/oyM64mM> (последно пристапено на 05.05.2020)

Со цел да се подобри статусот на дигитална писменост, Владата на Србија ја донесе Стратегијата за развој на дигитални вештини во Република Србија за периодот од 2020 до 2024 година²¹. Во февруари 2020 година, оценувајќи дека со тоа е инициран процесот на вклучување на целото население и економијата во дигитално општество. Главната цел на Стратегијата за развој на дигитални вештини 2020 - 2024 е да ги подобри дигиталните знаења и вештини на сите граѓани, вклучително и членови на ранливи социјални групи, за да се овозможи следење на развојот на информатичките и комуникациските технологии во сите области и да ги задоволи потребите на економијата и пазарот на трудот.²²

20 21 Стратегија за развој на дигитални вештини 2020 – 2024 <https://cutt.ly/mfstqSn> (последно пристапено на 02.05.2020)

22 Достапно на: <https://cutt.ly/ffsteQP> (последно пристапено на 02.05.2020)

2. АДМИНИСТРАТИВНИ И ДИГИТАЛНИ КАПАЦИТЕТИ

2.1. Стратегиска и правна рамка, административни капацитети

2.1.1. Стратегиска рамка

Сите земји усвоија релевантни стратегии за справување со областите поврзани со Дигиталната агенда, но нивниот пристап малку се разликува. Сите тие се потпираат на Стратегијата за реформа на јавната администрација како еден сеопфатен документ. Албанија и Косово имаат сеопфатни Стратегии за Дигиталната агенда, додека другите земји стратешки разгледуваат различни теми од Дигиталната агенда во посебни стратешки документи. Сепак, во 2020 година, повеќето од стратешките документи истекуваат и земјите се соочуваат со усвојување на нови. Постојат и дупки во законската рамка што треба да се решат, а постои и сериозно застарување на некои закони.

Албанија дејствува според:

- 🔄 Стратегијата за Дигитална агенда на Албанија(2014-2020)²³

во своите напори да ги воведат корисните аспекти од дигитализацијата.

Косово, дури и пред усвојувањето на Дигиталната агенда на Западен Балкан, усвои своја Дигитална агенда во согласност со европската Дигитална агенда.

- 🔄 Дигитална агенда на Косово(2013-2020)²⁴
- 🔄 ИТ Стратегија на Косово²⁵

Двете стратегии имаат за цел развој на ИТ-секторот за да придонесат за дигитализација на услугите, особено за деловните субјекти.

Црна Гора располага со два стратешки документи кои го регулираат информатичкото општество и сајбер безбедноста:

- 🔄 Стратегија за развој на информатичкото општество до 2020 година
- 🔄 Стратегија за сајбер безбедност (2018-2021)²⁶

Северна Македонија го регулира спроведувањето на Дигиталната агенда преку неколку стратегии на високо ниво:

- 🔄 Национална стратегија за развој на информатичко општество²⁷
- 🔄 Национална стратегија за сајбер безбедност(2018-2022)²⁸

²³ Достапно на: <https://cutt.ly/pfseCiN> (последно пристапено на 01.08.2020)

²⁴ Достапно на: <https://cutt.ly/sfsekRG> (последно пристапено на 01.08.2020)

²⁵ Достапно на: <https://cutt.ly/kfsezaO> (последно пристапено на 01.08.2020)

²⁶ Достапно на: <https://cutt.ly/sfSkqgn> (последно пристапено на 16.09.2020)

²⁷ Достапно на: <https://cutt.ly/kytaqlj> (последен пат пристапено на 14.04.2020)

²⁸ Достапно на: <https://cutt.ly/EygcQA1> (последен пат пристапено на 14.04.2020)

- 🔄 Стратегија за сајбер одбрана (2019–2023)²⁹
- 🔄 Стратегија за информатичко-комуникациска технологија во правосудството (2019–2024)³⁰
- 🔄 Покрај тоа постојат и два придружни национални планови:

Национален план за управување со квалитет во јавниот сектор во Република Македонија (2018–2020)³¹

Национален оперативен план за широкопојасен интернет (2019–2029)³²

Северна Македонија во моментот е во фаза на подготовка на Националната долгорочна стратегија за ИКТ, усогласена со Дигиталната агенда на Европа 2020, со поддршка на ЕУ. Друг документ кој исто така е на пат е Стратегијата за развој на дигитални вештини. Првично се очекуваше Стратегијата да биде финализирана во текот на март 2020 година, но пандемијската криза го одложи креирањето.

Во Србија и двете стратегии што ја претставуваа Дигиталната агенда за Србија: Стратегијата за развој на електронските комуникации во Република Србија од 2010 до 2020³³ и Стратегијата за развој на информатичкото општество до 2020 година³⁴ се заменуваат со ново усвоената:

- 🔄 Стратегија за развој на дигитални вештини (2020 – 2024)³⁵

Овие главни документи се поддржани од други стратегии насочени кон развој на информатичките технологии и безбедноста на информациите:

- 🔄 Стратегија за развој на мрежи од новата генерација до 2023 година³⁶
- 🔄 Стратегија за развој на индустријата за информатичка технологија (2017 до 2020 година)³⁷
- 🔄 Стратегија за развој на информациската безбедност во Република Србија (2017 до 2020)³⁸

Еден од напредните, и ново усвоениот стратешки документ во Србија, кој е прв во регионот:

- 🔄 Стратегија за развој на вештачка интелигенција³⁹

29 Достапно на: <https://cutt.ly/iy5z6ij> (последен пат пристапено на 11.06.2020)

30 Достапно на: <https://cutt.ly/iy56oe9> (последен пат пристапено на 11.06.2020)

31 Достапно на: <https://cutt.ly/ky582Si> (последен пат пристапено на 11.06.2020)

32 Достапно на: <https://cutt.ly/rvjSyxX> (последен пат пристапено на 04.05.2020)

33 Достапно на: <https://cutt.ly/wfsev2G> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

34 Достапно на: <https://cutt.ly/bfsemfq> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

35 Усвоена на 27 февруари 2020. <https://cutt.ly/NfseWO8> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

36 Достапно на: <https://cutt.ly/HfseR4E> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

37 Достапно на: <https://cutt.ly/mfseUHM> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

38 Достапно на: <https://cutt.ly/OfseOP2> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

39 Усвоена во декември 2019. <https://cutt.ly/mfseAiN> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

Владата неодамна, во јуни 2020 година, усвои Акциски план за развој на вештачка интелигенција 2020 - 2022 година. Една од мерките е подобрување на наставните содржини во основните и средните училишта. Целта е да се воведат еден предмет во наставната програма во основно училиште во кој е вклучена вештачката интелигенција до 2021. Според Акцискиот план, во средните училишта во 2019 година имало два вакви предмети, така што се планира да има четири во 2021 година и седум во 2022 година. Основањето на Институтот за вештачка интелигенција е планирано за 2021 година. Кога станува збор за развој на јавни услуги засновани на ВИ, се планира да се создадат регулаторни услови за воведување на ограничен исклучок на пазарот „регулаторен песочник“ со цел да се тестираат решенија засновани на вештачка интелигенција во 4 области од јавно значење (здравство и медицина, земјоделство и шумарство, транспорт, паметни градови).

2.1.2. Правни акти

Во Албанија, следниве закони што ги регулираат е-технологиите беа донесени главно во периодот од 2008 - 2010 година и треба да бидат ажурирани: Закон за електронска комуникација во Република Албанија⁴⁰, Закон за електронски потпис⁴¹, Закон за електронски документ⁴², Закон за електронска трговија⁴³, Закон за државни бази на податоци⁴⁴.

Косово има дупки во правната рамка која го регулира дигиталниот идентитет, вклучувајќи ги дигиталниот потпис и печат, што треба да се изменат за полесен пристап до неопходните јавни документи, како и постара верзија на Законот за електронска комуникација од 2012 година⁴⁵.

Од друга страна, Црна Гора неодамна, во декември 2019 година, го донесе новиот Закон за електронска администрација⁴⁶ што ќе стапи на сила од средината на 2020 година. Претходниот закон во оваа област, донесен во 2014 година, регулираше воспоставување портал за е-влада. Најголемата новина, ако се спореди со претходната верзија, е фактот дека употребата на информатички и комуникациски технологии ќе биде задолжителна⁴⁷ за државните и локалните институции при извршување задачи од нивна надлежност во комуникација со граѓани, компании, други правни лица и претприемачи.

Во Северна Македонија исто така постои оваа практика со усвојување на Законот за електронско управување и електронски услуги во 2019 година⁴⁸ што ги регулира прашањата поврзани со воспоставување и функционирање на Националниот портал за е-услуги, Каталогот за услуги и Една точка за услуги. Понатаму, Законот за централен регистар на население⁴⁹ го регулира регистарот на население во Северна Македонија, кој е достапен само во електронска форма.

Србија има најстара верзија на Законот за електронска комуникација. Новиот закон допрва треба да биде усвоен и да го усогласи српското законодавство со регулаторната рамка на ЕУ од 2009 година.⁵⁰ Актуелниот Закон за електронски комуникации потекнува од 2010 година⁵¹, иако претрпе измени во 2013, 2014, 2018 година, кои немаа значителен обем. Нов нацрт на Законот за електронски комуникации беше подготвен во 2018 година, сепак, Владата го повлече од собраниска процедура. Друг нацрт е во тек и се очекува да биде целосно усогласен со Европскиот кодекс за електронски комуникации⁵².

Северна Македонија и Србија направија дополнителни законски напори. Владата на Северна Македонија работи на подзаконски акт што треба да го регулира електронското складирање.

40 Бр. 9918, усвоен на 19.05.2008, заменет со Законот бр. 102/2012 во согласност со развојот на правото на ЕУ <https://cutt.ly/rfse30T> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

41 Бр. 9880, усвоен на 25.02.2008 <https://cutt.ly/Ofse4Oa> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

42 Бр. 10273, усвоен на 29.04.2010 <https://cutt.ly/afse67w> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

43 Бр. 10128 усвоен на 11.05.2009, заменет со Закон бр. 135/2013 <https://cutt.ly/QfsrqPp> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

44 Бр. 10325, усвоен на 23.09.2010 <https://cutt.ly/sfsrwQj> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

45 Достапно на: <https://cutt.ly/LfsrepC> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

46 Достапно на: <https://cutt.ly/efSj06T> (последен пат пристапено на 16.09.2020)

47 Во претходниот законски текст институциите имаа право да комуницираат само преку информатички и комуникациски технологии.

48 Достапно на: <https://cutt.ly/2ygvdRi> (последен пат пристапено на 29.04.2020)

49 Достапно на: <https://cutt.ly/hyjS3rp> (последен пат пристапено на 04.05.2020)

50 Извештај за Република Србија за 2019 <https://cutt.ly/NfseNI7> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

51 Закон за електронски комуникации <https://cutt.ly/Hfse1PV> (последен пат пристапено на 05.05.2020)

52 Последен пат ажурирано на 11 септември 2019 <https://cutt.ly/Rfse9u7> (последен пат пристапено на 26.06.2020)

Уредбата за поблиски услови за подготовка на документи за електронско складирање и квалификувано електронско складирање и форматите на документите кои се погодни за складирање⁵³ е во владина процедура за нејзино усвојување, додека Методологијата за акредитација на телата за проценка на усогласеност и лабораториите и стандардите за проценка, Методологијата за спроведување на постапките и технолошките решенија за електронско складирање и квалификувано електронско складирање на документи и Подзаконскиот акт за стандарди за електронско складирање и квалификувано електронско чување на документи, ќе бидат објавени во Службен весник. Во јуни 2020 година, Србија ги усвои Програмата за развој на е-влада 2020-2022 и Акцискиот план за нејзино спроведување, што го трасира патот за понатамошен развој на е-влада во Србија. Програмата предвидува дури 300 нови е-услуги⁵⁴.

2.1.3. Административни капацитети

Во Албанија првично Дигиталната агенда беше одобрена од Советот на министри под одговорност на Министерството за иновации и јавна администрација. Меѓутоа, со промената на владината структура, Дигиталната агенда сега е во надлежност на Министерството за енергетика и инфраструктура. Дополнително, Одделот за развој и добро владеење, во Кабинетот на премиерот, формираше Национална агенција за информатичко општество / Тематска група за е-влада што го следи усогласувањето со Националниот план за европска интеграција.

Косово има две министерства одговорни за спроведување на Дигиталната агенда и е-влада, имено, Министерството за економски развој и Министерството за јавна администрација / Агенција за информации и општество. Сепак, не постои специфично тело кое директно се занимава со Дигитална агенда и повеќето од одговорностите што произлегуваат од Дигиталната агенда на ЕУ се распределени меѓу различни институции. Министерството за економски развој е најмногу надлежно за промовирање и координација на употребата на технологија во владата со цел да придонесе за дигитализација на услугите. Одделот за ИКТ со проектот KODE⁵⁵ работи на предлагање, составување и обезбедување на имплементација на секторските политики / стратешките документи на информатичката технологија и поддржува директно користење на технологијата за економски развој. Во рамките на Министерството и Стратегијата за Дигиталната агенда за Косово, составен е управувачки комитет од владини претставници и претставници на здружението на ИТ индустријата и стопанските комори. Од друга страна, Министерството за јавна администрација е директно овластено за спроведување на е-управување, додека оваа одговорност е предадена на Агенцијата за информации и системи⁵⁶. Покрај тоа, Агенцијата за информатичко општество го изгради Државниот центар за податоци, кој се користи како државно „електронско складиште“ за собирање, администрирање, дисеминација и чување на електронски податоци. Агенцијата за информациски системи е основана со Законот за Информатичко општество. Со цел управување со ИТ-ресурсите, Агенцијата создаде ИТ оддели во сите јавни институции на локално и централно ниво што ќе овозможи директна комуникација и соработка со одделите за ИТ.

Албанија и Црна Гора имаат најсосредоточена надлежност во врска со Дигиталната агенда. Во Црна Гора, Министерството за јавна администрација го координира развојот на е-влада. Учествува во подготовка на уредби и политики поврзани со е-администрација, како и други уредби поврзани со областа на информатичкото општество. Го следи спроведувањето на

53 Достапно на: <https://cutt.ly/MykSBXN> (последен пат пристапено на 05.05.2020)

26 54 Достапно на: <https://cutt.ly/jfsrrOI>, (последен пат пристапено на 26.06.2020)

55 Достапно на: <https://cutt.ly/vfsrsqV> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

56 Достапно на: <https://cutt.ly/NfsrdwL> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

Стратегијата за реформа на јавната администрација и Стратегијата за развој на информатичкото општество. Исто така, другите министерства имаат секторски улоги.

Во Северна Македонија, Министерството за информатичко општество и администрација⁵⁷ носи одговорност за сите прашања што се однесуваат на информатичките технологии, како и за политиките и стратегиите поврзани со е-влада.⁵⁸ Понатаму, Агенцијата за електронски комуникации (АЕК) е основана за да создаде поволни услови за ефективна и одржлива конкуренција на пазарот на електронски комуникации за да им служи на интересите на корисниците, економијата и комуникациската индустрија, преку ефективна, транспарентна, соодветна и проактивна примена на регулаторни алатки. Под нејзина надлежност, беше основан Националниот центар за одговор на компјутерски инциденти беше (MKD-CIRT), како посебна организациска единица како официјално национално место за контакт и координација при справување со инциденти на безбедносната мрежа и информацискиот систем. Националниот совет за информатички и комуникациски технологии⁵⁹ беше формиран како тело што ќе ја подготвува и следи имплементација на Националната долгорочна стратегија за ИКТ и другите стратешки документи во оваа област, што понатаму, заради потребата од следење на спроведувањето на Националната стратегија за сајбер безбедност на Република Македонија (2018-2022) прерасна во Национален совет за информатички и комуникациски технологии и сајбер безбедност. Советот дејствува како координаторно тело и ги следи спроведените активности во согласност со стратешките цели, но исто така дефинира и нови стратешки упатства и препораки поврзани со областите на информатичките технологии и безбедноста на интернет. Во октомври 2019 година, должностите на ова тело поврзани со сајбер безбедноста беа предадени на новоформиранiot Национален совет за сајбер безбедност⁶⁰, во кој членуваат министрите за одбрана, внатрешни работи и информатичко општество и администрација. Беше основано и експертско советодавно тело, односно Дигитален форум за информатички и комуникациски технологии⁶¹ со цел да го координира и да учествува во развојот на информатичкото општество на јавното, приватното, граѓанското општество и академската заедница. Освен министерот за информатичко општество и администрација, во Форумот членуваат 12 претставници на граѓанскиот и академскиот сектор и стопанските комори поврзани со информатички и комуникациски технологии.

Во Србија, со Дигиталната агенда истовремено се занимаваат четири јавни институции. Одделот за Дигитална агенда при Министерството за трговија, туризам и телекомуникации⁶² ја подготвува законската рамка за процесот. Владината канцеларија за информатички технологии и е-влада која е директно под надлежност на Владата, управува со процесот на е-владеење и ги спроведува проектите.⁶³ Во рамките на кабинетот на премиерот е единицата за испорака која е составена од советници за различни теми поврзани со ИКТ. Министерството за државна администрација и локална самоуправа е надлежно за доменот на реформата на јавната администрација и е-владата. Ова Министерство го координира развојот на е-влада на регионално и локално ниво.⁶⁴ Дополнително, должност на независната агенција - Регулаторната

57 Достапно на: <https://cutt.ly/Kfsrg8t> (последен пат пристапено на 13.04.2020)

58 Достапно на: <https://cutt.ly/pygvETB> (последен пат пристапено на 13.04.2020)

59 Службен весник 207/2019 <https://cutt.ly/TygzBZo> (последен пат пристапено на 15.04.2020)

60 Службен весник 207/2019 <https://cutt.ly/TygzBZo> (последен пат пристапено на 15.04.2020)

61 Во февруари 2019

62 Министерството за трговија, туризам и телекомуникации, веб-страница <https://cutt.ly/jfsrtHH> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

63 Канцеларија за информатички технологии и е-влада, веб-страница, <https://cutt.ly/DfsryVm> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

64 Министерот потсети во својата изјава дека се потпишани 188 локални административни процедури со цел да се усогласи практиката за да се избегнат разлики во управувачките практики во градовите и општините во Србија. Министерот посочи дека Фондот за локална самоуправа го финансирал воведувањето на е-влада и информатички технологии во

агенција за електронски комуникации и поштенски услуги (РАТЕЛ) е ефикасно да ја спроведува воспоставената политика за електронски комуникации, да ја промовира конкуренцијата во областа на мрежите и услугите за електронски комуникации, да ги зајакне нивните капацитети и квалитет, да придонесе за развој на пазарот на електронски комуникации и да ги заштити интересите на корисниците на електронски комуникации и поштенски услуги. Покрај тоа, РАТЕЛ е одговорна за работењето на Националниот центар за спречување на безбедносни ризици во информациските и комуникациските системи, спроведувајќи координација, спречување и заштита од безбедносни ризици во ИКТ системите.⁶⁵ Понатаму, првиот Градски центар за податоци⁶⁶ беше отворен во градот Крагуевац, кој ќе ги чува податоците на градските администрации, јавните претпријатија и институциите, но ќе обезбеди и интероперабилност на републичките бази на податоци. Во сферата на бизнисот, Српската стопанска комора формираше Центар за дигитална трансформација, координација и спроведување на дигиталната трансформација во сите индустрии од приватниот сектор, со посебен фокус на МСП.⁶⁷

2.2. Состојба на развој на е-услуги

Поголемиот дел од земјите од Западен Балкан ги креираа и пуштија во употреба своите портали за е-влада, нудејќи им е-услуги на своите граѓани на едно место, освен Косово. Она што е исто така заедничко за сите нив е дека најефективната имплементација на е-услуги е поврзана со деловниот сектор, особено со даночните услуги и издавањето дозволи. Помало внимание е посветено на развивање на е-услуги од општ интерес за граѓаните. Дури и за оние услуги што се обезбедени онлајн, дигиталниот циклус не е при крај. Имено, во одреден момент услугите се намалуваат со пренасочување на корисникот кон редовна администрација, без разлика дали преку барање на физички доказ за плаќање или со доставување на хартиена документација со печат на физичката адреса на барателот. Употребата на портали за е-влада во претходните неколку месеци, кои беа погодени од пандемијата и затворањето низ целиот свет, постепено се зголеми, како што се зголеми и воведувањето на нови онлајн услуги.

Уникатниот портал **е-Албанија**⁶⁸ нуди вкупно 591 е-услуги. Во 2018 година имало вкупно 726.280 регистрирани корисници⁶⁹, додека во 2019 година овој број се искачи на 1.028.348.⁷⁰ 97% од корисниците се граѓани (87% во Албанија и 13% Албанци кои живеат во странство), додека 3% од нив се деловни субјекти. Поединци се најавуваат преку нивниот личен матичен број и приватна лозинка, додека деловните субјекти и другите субјекти го користат нивниот NUIS број и приватната лозинка. Приватни бизниси или службеници од јавната администрација можат да аплицираат и за услугата електронски потпис. Најкористените услуги од страна на граѓаните се: пристап до семејни документи, потврда за индивидуални придонеси, здравствена книшка, личен

работата на 18 општини во Србија минатата година, додавајќи дека оваа година фондот е зголемен за 50 проценти и дека различни проекти со кои локалната самоуправа владите ќе бидат поддржани со близу половина милијарда динари кои можат да се натпреваруваат до 1 април. <https://cutt.ly/UfsruKy> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

65 Регулаторна агенција за електронски комуникации и поштенски услуги, веб-страница, <https://cutt.ly/lfsriUO> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

66 Опремата и системскиот софтвер во овој проект се донација од Кина во вредност од околу 2 милиони долари <https://cutt.ly/GfsroiH> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

67 Центар за дигитална трансформација, <https://cutt.ly/wfsrpR6> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

68 Достапно на: <https://e-albania.al/Default.aspx> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

69 Достапно на: <https://cutt.ly/tfsrOYw> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

70 Агенцијата нема информации за бројот на корисници во 2019 година, но според презентацијата од Националниот координатор против корупцијата имало 302.068 нови корисници регистрирани во претходната година.

извод, барање за дозвола за градба (е-дозвола), потврда за нерегистрирани лица, потврда за брачна постапка и др. Услуги користени од страна на деловните субјекти се: барање за дозвола за градба (е-дозвола), потврда за активен статус на возило, потврда за исплата, сметка за електрична енергија, итн. Останува нејасно како се спроведува политиката за приватност на податоци во однос на тоа кои податоци се собираат и обработуваат, кој има пристап до овие податоци и дали се почитува приватноста. Порталот за е-владеење нуди опција за барање информации во врска со употребата на личните податоци или дури и бришење или изменување на податоците во случаи во кои се прекршува регулативата, меѓутоа, исто така постои и целосен недостаток на јавна свест за оваа работа. Паралелно со е-Албанија, најкористените портали за услуги во Албанија се е-пополнување⁷¹, мрежната платформа за даночна декларација. Интероперабилноста меѓу јавните институции е сè уште слаба.⁷²

Косово има свој државен портал ⁷³ кој дава општ преглед и информации за јавните институции во Косово, но сепак не постои функционална платформа за е-услуги што би ги обединила услугите или барем што ќе обезбеди преглед на нив. Услугите се достапни само на соодветните веб-страници на институциите што ги даваат. Така, граѓаните немаат јасна слика за услугите што им се нудат. Сепак, е-услугите дадени на веб-страниците на институциите се лесно видливи⁷⁴. Повеќето од институциите создадоа видео содржини и прирачници за тоа како да се користат платформите и како да се пристапи до нив. Видео содржините и прирачниците се промовирани преку канали на социјални медиуми, ТВ-емитување и канали на Јутјуб. Една од најголемите неодамнешни кампањи во промовирање на е-услугите беше од страна на Министерството за финансии за промовирање на плаќањата на данокот на имот преку интернет, додека оваа услуга е целосно достапна на интернет од 2018 година.⁷⁵ Она што недостасува е институциите да обезбедуваат техничка поддршка на граѓаните за тоа како да се користат платформите. Дури и ако тие обезбедат механизам за поплаки, потребно е време да се добие одговор, што влијае на употребата на е-услуги. Покрај тоа, при вршење електронско плаќање за услуги, граѓаните треба да набават доказ за плаќање од банката во физичка форма и да го достават до институцијата. Методите што се користат за идентификација во електронските услуги во јавниот сектор се со единствен личен матичен број, додека може да се отворат сметки со корисничко име (обично е-пошта) и лозинка. Нема достапни податоци за тоа колку е-услугите се користени на месечно и на годишно ниво. Единствените достапни податоци за трансакции или размена на податоци помеѓу системите се во рамките на Платформата за интероперабилност на Агенцијата за информации и систем при обезбедување услуги на граѓани или деловни субјекти:

- Општинскиот интранет систем имал 2.096.411 комуникации
- Деловниот регистар имал 104.133 комуникации
- Системот за храна и ветеринарство имал 94.351 комуникација
- Системот за социјална помош имал 83.109 комуникации
- Здравствениот информативен систем имал 220.232 комуникации
- Електронскиот систем за управување со студенти имал 33.448 комуникации
- Системот за регистрација на имот имал 27.086 комуникации
- Системот за фармацевтски берзи имал 20.638 комуникации.

71 Достапно на: <https://cutt.ly/xfsrPLS> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

72 Според перцепцијата на интервјуираните претставници од НВО и медиумите

73 Достапно на: <https://cutt.ly/RfsrjPg> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

74 Достапно на: <https://cutt.ly/afsrk4k>, <https://cutt.ly/6fsrI4E>, <https://cutt.ly/8fsrx7b>; <https://cutt.ly/4fsrsvO> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

75 Достапно на: <https://cutt.ly/ufsrba1> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

Најкористените е-услуги се: информации за урбанистичкиот план во вашата област, исплата на управување со отпад, апликација за културни грантови, интернет разговор со општина Приштина, Е-Киоск - машина отворена 24/7 за да добиете изводи за родени и други лични документи од општина Приштина, плаќање данок на имот, интернет даночни услуги, е-КЕСКО Компанија за снабдување со енергија на Косово, интегрирана наплата на вода, Центар за граѓански организации, интернет апликација за возачка дозвола, Систем за регистрација на деловни активности, Систем за управување за студенти и Системот за управување со пензија.

Најголемиот број на е-услуги во Црна Гора е концентриран на порталот за е-влада⁷⁶ кој групира бројни услуги за поединци и деловни субјекти. Услугите се поврзани со издавање лична документација, здравство, вработување, туризам, образование, финансии итн. Делот за прашања постои, но се состои од само 5 прашања. Дополнително, корисничката поддршка постои со е-пошта на лицето за контакт и кратки упатства за употреба на портал за е-влада. За жал, поднесувањето жалби користејќи го самиот Портал не е можно. Врз основа на последните достапни извештаи⁷⁷, на порталот беа наведени бројките 585 обезбедени услуги од 51 јавна институција на крајот на 2019 година. Сепак, само 174 од нив биле електронски, додека другите биле информативни, т.е. дадени информации за тоа како и каде да аплицираат за некоја услуга и кои документи треба да се достават лично. Дополнително, дури и електронските биле само делумни - во одреден момент од постапката, во повеќето случаи, апликантот бил принуден лично да ја посети институцијата. Понатаму, податоците⁷⁸ покажуваат дека во 2018 година порталот за е-влада бил посетен 96,560 пати, додека пак, биле поднесени 8,551 барања⁷⁹. Податоците за 2019 година сè уште не се достапни, но компаративната анализа од септември 2019 година покажува дека бројот на барања бил за околу 10% повисоки отколку истиот во соодветното време во 2018 година. Сепак, откриен е уште еден недостаток - 90,4% од поднесените барања во 2018 година⁸⁰ биле поврзани само со две услуги - апликација за стипендија на Владата за дипломирани студенти и апликација за студентски заем. Поднесување на овие барања преку интернет е задолжително, што покажува дека поединците не користеле онлајн механизам по свој сопствен избор. Во рамките на порталот за е-влада, постои посебен дел посветен на е-лиценците⁸¹. Преку него, физичко или правно лице може да собира информации за сите административни процедури за добивање или обновување на лиценци за вршење економска активност. Во моментот, во рамките на системот за е-лиценца се објавени 337 е-лиценци, од кои 21 со можност за електронско поднесување. Порталот е-здравје вгради 4 услуги.⁸² Имено, поединците можат: да закажат посета во локалниот здравствен центар, да добијат е-рецепт од лекар без посета на здравствен центар, да добијат лабораториски наоди преку интернет, да проверат кои аптеки на територијата на Црна Гора имаат лекови, итн.

Во Северна Македонија, Националниот портал за е-услуги е единствена точка на интеракција помеѓу граѓаните и јавните власти. Порталот исто така има посебен дел за е-услуги со досега 136 е-услуги.⁸³ Првпат беше промовиран во декември 2019 година⁸⁴ и има вкупно 17.241 регистрирани

76 Достапно на: www.euprava.me

77 Извештај за активностите и состојбата на административните оддели за 2019 <https://cutt.ly/UfsjOR2> (последен пат пристапено на 16.09. 2020)

78 Анализа на состојбата на е-владеење во Црна Гора <https://cutt.ly/ofSjKh> (последен пат пристапено на 16.09.2020)

79 Овој број е малку поголем од 2017 (8.369) и помал од 2016 (8.807)

80 7728 барања од 8551.

81 Достапно на: www.euprava.me/elicence1 (последен пат пристапено на 01.08.2020)

82 Достапно на: www.eZdravlje.me

30 83 Достапно на: <https://cutt.ly/2ygvASF> (последен пат пристапено на 27.04.2020)

84 Достапно на: <https://cutt.ly/XfsrE2k> (последен пат пристапено на 15.04.2020)

корисници. Според најновата анализа на достапните е-услуги⁸⁵, 68% од е-услугите не се целосно достапни преку порталот, но има информации за услугата и линк до друг портал каде целиот процес на добивање на специфичните е-услугата е обработен. Анализата понатаму ја разгледува софистицираноста на е-услугите каде мнозинството од нив можат целосно да се извршат онлајн и без никаква потреба од физички посети на институциите. Исто така, се нагласува неопходноста на институциите да ги дигитализираат првенствено животните услуги што им се потребни на граѓаните најмногу за време на нивниот живот, барем до степенот до кој услугата може да се дигитализира. Кризата со пандемијата предизвика следниве услуги да бидат најмногу користени во овој период: Дозвола за движење за време на важење на Одлуката за забрана за движење за правни лица и нивни вработени, Дозвола за движење за време на важење на Одлуката за забрана за движење за физички лица кои обезбедуваат грижа на трети лица, грижа за стари и изнемоштени лица, остварување право на паричен надоместок во случај на невработеност, потврда за право на посебен додаток и издавање историја на договор за вработување. Позитивен пример за функционален интернет портал е МојТермин⁸⁶ управуван од Министерството за здравство со главна цел да воспостави автоматизирани работни процеси во координација на сите нивоа на здравствена заштита. Неодамнешен додаток на здравствените услуги беше воведување е-рецепт⁸⁷ за хронична терапија за хронично болни лица, кој главно беше ставен во примена заради пандемијата. Други позитивни примери за дигитализација на услугите е воведувањето на алатката е-автопат⁸⁸ која е оценета како успех со над 12 илјади продадени уреди за е-плаќање во првите два месеци, како и воведувањето на онлајн систем е-Даноци⁸⁹ што го поедноставува даночното известување што претходно се правеше само во печатена форма. Како продолжение на овој систем, креирана е мобилната апликација Мој ДДВ⁹⁰ што овозможува поврат на ДДВ за индивидуални даночни обврзници. Оваа апликација има над 100.000 преземања и го намали нивото на затајување данок поврзано со фискалната сметка и донесе дополнителни приходи за државниот буџет.

Во Србија, Владата воспостави портал за е-влада⁹¹ како единствено место каде што се собрани сите јавни е-услуги. Според неодамнешните податоци од тој портал, најкористените услуги се во тесна корелација со неодамнешната вонредна состојба⁹². Секоја веб-страница на услугата дава детални упатства за тоа како да ја користите. Сепак, самиот Портал нема квалитетни механизми за поддршка на корисниците. Единствената интерактивна опција што се нуди е формулар за контакт⁹³. Не постои можност за давање повратна информација или поднесување жалби. Порталот има регистрирано 1.008.490 корисници и има обезбедено 76.028 услуги во месец април 2020 година.⁹⁴ Покрај самиот портал, истражувањето покажува дека 7,5% од популацијата на интернет користи интернет услуги наместо да остварува лични контакти или да ги посетува јавните институции или органите на управата. Над 1.550.000 лица ги користат електронските услуги на јавната администрација. Истражувањето исто така откри дека 34,2% од популацијата на

85 Центар за управување со кризи <https://cutt.ly/VyM8NTm> (последен пат пристапено на 09.06.2020)

86 Достапно на: <http://mojtermin.mk/> (последен пат пристапено на 16.06.2020)

87 Достапно на: <https://vlada.mk/node/21234> (последен пат пристапено на 16.06.2020)

88 Достапно на: <https://cutt.ly/YuvhGDc> (последен пат пристапено на 16.06.2020)

89 Достапно на: <https://etax-fl.ujp.gov.mk/> (последен пат пристапено на 16.06.2020)

90 Достапно на: <https://cutt.ly/Ouvizo2> (последен пат пристапено на 16.06.2020)

91 Достапно на: <https://cutt.ly/3fsrb6Q> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

92 Во Република Србија беше прогласена вонредна состојба поради пандемија со КОВИД 19 од 15 март до 6 мај 2020 година

93 Достапно на: <https://cutt.ly/TfsrnDR> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

94 Достапно на: <https://cutt.ly/Hfsrmgf> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

интернет користи интернет за добивање информации од веб-страниците на јавните институции и 21,1% за преземање на официјални обрасци.⁹⁵ Имаше неколку кампањи на Владата за промовирање на концептот за е-влада. Во јули 2019 година, услугата е-инспектор го освои третото место како најиновативна иницијатива на годината на меѓународниот натпревар „Европа во создавање“.⁹⁶ Поврзано со периодот од годината и со пандеиската криза, најчесто користени услуги беа: барање за движење на физички лица за време на мерка забрана, е-градинка, изразување интерес за запишување во основно училиште, обновување на регистрација на возило во овластени технички прегледи (услуга за физички лица).

Табела 7. Преглед на корисниците на порталите за е-влада

Земја	Портал е-влада	Број корисници на	Број на е-услуги
Србија	www.euprava.gov.rs	1.008.490	521
Северна Македонија	www.uslugi.gov.mk	17.241	136
Црна Гора	www.euprava.me	8.551*	174
Албанија	www.e-albania.al	1.028.348	591
Косово	НП	НП	НП
	*број на поднесени барања, а не на регистрирани корисници		

95 Употреба на информациски и комуникациски технологии во Република Србија, 2019 стр. 24 <https://cutt.ly/ifsrQwO> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

32 96 Достапно на: <https://cutt.ly/LfsrEye> (последен пат пристапено на.05.2020)

Табела 8. Најчесто употребувани услуги од порталите на е-влада во периодот на истражувањето април-јуни 2020

Србија	Косово	Северна Македонија	Црна Гора	Албанија
Барање за движење на физички лица за време на мерка забрана	Информации за урбанистичкиот план	Дозвола за движење за време на важење на Одлуката за забрана за движење за правни лица и нивни вработени	Апликации за владина стипендија	Пристап до семејни документи
е-Градинка	Исплата на управување со отпад	Дозвола за движење за време на важење на Одлуката за забрана за движење за физички лица кои обезбедуваат грижа на трети лица, грижа за стари и изнемоштени лица	Барања за студентски заем	Потврда за индивидуални придонеси,
Изразување интерес за запишување во основно училиште	Апликација за културни грантови	Остварување право на паричен надоместок во случај на невработеност	Е-Лиценци	Здравствена книшка
Обновување на регистрација на возило во овластени технички прегледи (услуга за физички лица)	Онлајн разговор со општини	Потврда за право на посебен додаток	Е-Здравство	Личен извод
	Е-Киоск	Издавање историја на договор за вработување	Е-учество	Барање за дозвола за градба (е-дозвола)
	Плаќање данок на имот			Потврда за нерегистрирани лица
	Интернет даночни услуги			Потврда за брачна постапка
	Е-КЕСКО Компанија за снабдување со енергија на Косово			Потврда за активен статус на возило
	Интегрирана наплата на вода			Потврда за исплата
	Центар за граѓански организации			сметка за електрична енергија
	Онлајн апликација за возачка дозвола			
	Систем за регистрација на деловни активности			
	Систем за управување со студенти			
	Системот за управување со пензија			

Сите влади вложуваат сè повеќе напори за време на пандеиската криза за да се забрза процесот на е-владеење. Сепак, две од земјите, Албанија и Србија, според истражувањето спроведено во 2019 година беа признаени како понапредни земји во развојот на е-владеењето. Според истражувањето на е-владеење што ја мери ефективноста на е-владеењето при испорака на јавни услуги и ги идентификува моделите во развојот и перформансите на е-владеење, како и земјите и областите каде потенцијалот на информатичките и комуникациските технологии (ИКТ) и е-владеењето сè уште не се целосно искористени и каде поддршката за развој на капацитетите може да биде корисна, тринаесет земји меѓу кои Албанија и Србија имаат високо развиен човечки капитал, но состојбата на нивната инфраструктура може да го попречува понатамошниот напредок во развојот на е-владеењето. Слично на тоа, 16 од 58 земји во групата со средни приходи меѓу кои Албанија и Србија имаат многу високи вредности на Индексот на онлајн услуги, но исто така кога станува збор за обезбедувањето онлајн услуги се поблиску до земјите со високи приходи.

Табела 9. Индекс за развој на е-владеење (ИРЕВ)

	Ранг	Земја	Ниво	ИРЕВ	Индекс на онлајн услуги	Индекс за телекомуникациска инфраструктура	Индекс на човечки капитал
1	58	Србија	Висок ИРЕВ	0.7474	0.7941	0.62	0.828
2	59	Албанија	Висок ИРЕВ	0.7399	0.8412	0.5785	0.8001
3	72	Северна Македонија	Висок ИРЕВ	0.7083	0.7412	0.6442	0.7395
4	75	Црна Гора	Висок ИРЕВ	0.7006	0.5412	0.7366	0.8239

*Светскиот просек за 2020 е 0.60

**Многу високо ниво (0.75 до 1.00), високо ниво (0.50 до 0.75), средно ниво (0.25 до 0.50), ниско ниво (0.0 до 0.25)

Она што најдобро ја опишува моменталната состојба на употребата на е-услуги од страна на граѓаните во врска со тековната криза е изјавата на претставникот на граѓанска организација од Црна Гора⁹⁷: „Мислам дека оваа состојба со пандемијата ја покажа вистинската релевантност на е-услугите и дека дури и луѓето кои претходно имаа отпор кон е-услуги едноставно сфатија во ситуацијата што ги снајде дека е-услугите го поедноставуваат процесот за да завршат нешто и тогаш почнаа да ги користат“.

2.3. Дигитален идентитет и потпис

Регионот на Западен Балкан сè уште се потпира на методот на употреба на корисничко име и лозинка за идентификација. Постигнат е мал напредок во банкарскиот сектор, со употреба на токени. Црна Гора, Северна Македонија и Србија имаат неодамнешни верзии на законите за електронска идентификација, донесени во 2017 година и подоцна⁹⁸, додека Албанија сè уште се потпира на верзијата на документот од 2008 година. Косово пак нема регулатива во оваа област. Трите земји кои имаат ажурирани верзии на регулативата, се соочуваат со период на прилагодување на овој механизам. Порталите за е-влада исто така ги нудат овие средства за верификација, во зависност од сложеноста на услугите.

34 97 Интервју спроведено во април 2020 година со претставник на НВО од Црна Гора кој побара да остане анонимен.

98 Црна Гора и Србија 2017 и Северна Македонија 2019

Албанија има Закон за електронски потпис⁹⁹ од 2008 година, сепак нема достапни податоци за неговата имплементација. Имајќи предвид дека оттогаш не е изменет и дополнет, истиот не го следеше усогласувањето со законодавството на Европската Унија и неодамнешните технички достигнувања во оваа област.

Косово сè уште нема воведено дигитален идентитет и дигитален потпис. Методите што се користат за идентификација во е-услугите во јавниот сектор се користат со единствениот личен идентификациски број, додека пак може да отворите сметки со корисничко име (обично е-пошта) и лозинка за пристап до овие сметки.

Во Црна Гора, Законот за електронска идентификација и потпис¹⁰⁰ ги регулира условите за користење на електронски марки, електронски временски марки, како и електронски потпис, што е исто така најчесто користен метод во Црна Гора. Тоа им овозможува на граѓаните да ги користат достапните услуги на веб-порталот за е-влада и да ги потпишуваат документите во дигитална форма. Сепак, употребата на одредени услуги бара поседување на електронски сертификат, што зависи од фазата на автентикација што ја бара органот на јавната администрација што ја обезбедува услугата. Веб порталот е достапен за анонимни корисници, корисници кои се регистрирале по е-пошта, како и за регистрирани корисници. Поточно, само регистрираните корисници можат да користат услуги за кои е потребно повисоко ниво на идентификација и овие корисници мораат да имаат електронски сертификат што ги потврдува сите нивни информации.¹⁰¹ На пример, може да се пристапи до 475 е-услуги од порталот за е-влада со електронска најава, а за 83 од нив потребен е дигитален сертификат (од оние 83, за 71 потребен е дигитален потпис во е-форма). Електронски сертификат го потврдува идентитетот на потписникот.¹⁰² Поштата на Црна Гора е тело за потврдување кое издава квалификуван дигитален сертификат за напреден електронски потпис, како и квалификувано дигитално сертифицирање за електронски потпис на физички и правни лица. Кога станува збор за владините институции, Министерството за јавна администрација е одговорно за издавање на сертификати на владини службеници, како и на други службени лица во јавната администрација. Освен извештаите во медиумите, нема достапна прецизна статистика за употребата на електронски потписи во Црна Гора.¹⁰³

Најчестите методи за дигитална идентификација што се користат во јавниот¹⁰⁴ и приватниот сектор¹⁰⁵ во Северна Македонија се корисничко име и лозинка, но во банките, на пример, постои можност за користење токени за идентификација,¹⁰⁶ слична на практиката во Србија. Со воспоставувањето на Националниот портал за е-услуги што е во согласност со Законот за услуги¹⁰⁷, механизмот за е-лично идентификување¹⁰⁸ за проверка на дигиталниот идентитет на граѓанинот влезе во употреба во три нивоа: основен кориснички профил, ниско ниво на е-лична

99 Закон за електронски потпис, бр. 9880, датум 25.02.2008, <https://cutt.ly/Kfsr0Y4> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

100 Достапно на: <https://cutt.ly/5fsrVJW> (последен пат пристапено на 26.07.2020)

101 Упатство за употреба на веб-порталот за е-влада <https://cutt.ly/BfsrNqW> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

102 Закон за електронска идентификација и потпис <https://cutt.ly/QfsrMu6> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

103 Во соопштението за печат, од јуни 2018 година, порталот Банкар <https://cutt.ly/3fsr1cb> (последен пат пристапено на 01.08.2020) наведува дека се издадени 400 дигитални сертификати за граѓани и 20.000 за деловни субјекти, што е најновата информација објавена од Министерството за јавна администрација.

104 Достапно на: <https://cutt.ly/KygvOPQ> ; <https://ener.gov.mk/Default.aspx>; <https://cutt.ly/oygvOuN> (последен пат пристапено на 13.04.2020)

105 Достапно на: <https://grouper.mk/users/login>; <https://www.cineplexx.mk/>; <https://cutt.ly/HygvPjW> (последен пат пристапено на 13.04.2020)

106 Достапно на: <https://cutt.ly/qyrm1wj> (последен пат пристапено на 13.04.2020)

107 Достапно на: <https://cutt.ly/Ey5sp6D> (последен пат пристапено на 11.06.2020)

108 Достапно на: <https://cutt.ly/XyrQQ2v> (последен пат пристапено на 13.04.2020)

идентификација и високо ниво на е-лична идентификација. Понатаму, преку Меморандум¹⁰⁹ потпишан меѓу Владата на Северна Македонија и Мастеркард во февруари 2020 година, Северна Македонија стана една од првите земји во светот што доби услуга за дигитален идентитет, чија цел е подобрување на секојдневното искуство, а истовремено зголемување на ефикасноста на јавните и приватните услуги на патот кон поголем економски раст. Дигиталниот потпис е исто така во употреба и е регулиран со Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги¹¹⁰.

Најкористените методи за дигитална идентификација во **Србија** сè уште се корисничко име и лозинка, за разлика од банкарскиот сектор каде кодовите и токени се најкористените средства за верификација. Меѓутоа, токму во овој момент, дигиталниот потпис станува сè попопуларен. Деловниот сектор е оној кој главно ги прифаќа предностите на ваквите алатки, проследено со зголемување на физичките лица кои аплицираат за истите. Тој е регулиран со Законот за електронски документи, електронски услуги за идентификација и безбедносни услуги во електронската трговија¹¹¹ донесен во октомври 2017 година. Министерството за внатрешни работи издава дигитален потпис бесплатно директно на личната карта (вградена во чипот), но работи исклучиво на компјутери чиј оперативни систем е Windows. Корисниците на Apple мора да одат во Пошта и да платат за нивниот дигитален потпис. Затоа, Поштата е единственото тело за сертификација кое издава дигитални потписи за поединци што можат да се користат на скоро сите платформи (Windows, OS X, Linux).¹¹² Канцеларијата за ИТ и е-влада стана првата институција регистрирана во Регистарот на даватели на услуги за електронска идентификација и шеми за електронска идентификација во Република Србија, во согласност со Законот за електронски документи, услуги за електронски потпис и доверливи услуги во електронскиот бизнис. Со овој акт, Канцеларијата стана единствената институција што гарантира веродостојност на електронскиот идентитет на граѓаните, како и безбедно користење на услугите за е-влада. Ова значи дека граѓаните на Србија и странските државјани на кои им е одобрен постојан престој во Србија нема да мора да запомнат голем број лозинки за користење услуги на е-влада на разни државни портали, ниту пак ќе мора да се најавуваат и да се регистрираат на секој од одделните портали и веб презентации. Доволно е да се идентификуваат електронски на порталот за е-влада. Електронската идентификација на порталот за е-влада е можна со различни нивоа на безбедност: основно ниво на безбедност со употреба на корисничка сметка и лозинка, средно ниво на безбедност со употреба на двофакторна автентикација со употреба на апликација на мобилен телефон или таблет или високо ниво на безбедност користејќи квалификуван електронски сертификат.¹¹³

Во август 2019 година, Северна Македонија и Србија потпишаа Договор за прифаќање на доверливи услуги што се користат во двете држави. Ова значи дека документите издадени со електронски средства од институциите во Северна Македонија, како што се Централниот регистар, Царинската управа, Регистар за роденис, бракови и смртни случаи би биле подеднакво признаени и прифатени во Србија и обратно. Граѓаните повеќе нема да мора да поминуваат низ административни процедури за да добијат документи од едната држава што веќе ги имаат и се издадени во другата држава. Квалификуваните услуги за доверба обезбедени од квалификувани даватели на доверливи услуги се заемно прифатени, во согласност со законите што ги регулираат електронските документи, електронските услуги за идентификација и доверливите услуги, а тоа се: квалификуван електронски потпис, квалификуван електронски печат и квалификуван електронски временски печат.

109 Достапно на: <https://finance.gov.mk/mk/node/8530> (последен пат пристапено на 16.04.2020)

110 Во сила од 22.05.2019 <https://cutt.ly/CfsrCkK> (последен пат пристапено на 26.07.2020)

111 Достапно на: <https://cutt.ly/ffsrHg5> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

112 Достапно на: <https://cutt.ly/XfsrJV6> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

113 Достапно на: <https://bit.ly/35SGb7z> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

2.4. Заштита на приватност и податоци

Заштитата на приватноста и податоците, согласно законската рамка, се теми што добро се разгледуваат и решаваат во сите пет земји. Сите имаат ефективни закони за заштита на личните податоци, кои ги обврзуваат операторите да им даваат на граѓаните информации за тоа како се собираат, обработуваат и чуваат личните податоци и кој може да има пристап до нив. Освен Северна Македонија, што го додели надзорот за спроведување на владината дирекција, другите ја доделија оваа задача на независни органи / агенции кои истовремено се надлежни за пристап до информации од јавен интерес.

Приватноста на податоците во **Албанија** спаѓа под одговорностите на **Канцеларијата на комесарот за правото на информирање и заштита на податоците**¹¹⁴. Јавните власти, како и ГО или други единици кои обработуваат лични податоци во нивната секојдневна активност, се должни да воспостават внатрешна регулатива за заштита на податоците. Дополнително, секоја институција што се занимава со лични податоци мора да развие алатка за да добие одобрение од граѓаните за обработка на нивните податоци, како и за да ги информира за тоа како нивните податоци ќе бидат архивирани или уништени. Секој граѓанин може да добие потврда доколку нивните податоци се обработуваат, по официјално барање. Доколку граѓанинот забележи дека неговите податоци се обработуваат спротивно на законот, тој може со право да побара корекција на постапката или уништување на неговите лични податоци или да се пожали до Комесарот за заштита на податоците.

Приватноста на податоците во **Косово** е под надзор на **Агенцијата за информации и приватност на податоците**. Јавните институции и субјектите што ги обработуваат податоците се должни да дадат информации во рок од еден месец во врска со податоците што ги обработуваат на граѓанинот, за целта на обработката на податоците на субјектот, потоа да ги откријат потенцијалните приматели на тие податоци и особено дестинацијата каде тие податоци можат да бидат пренесени надвор од Косово, што мора да се направи по добиено овластување од Агенцијата за информации и приватност. Операторот на податоци, исто така, мора да ги сподели со странката барател податоците за вработените кои имаат пристап до тие податоци, потоа за условите за нивно чување, безбедносните мерки што ги презема да биде потребен овластен пристап за нив. Покрај тоа, субјектот што контролира е должен да ги сподели со граѓанинот (сопственикот на лични податоци) деталите за контакт на службеното лице за заштита на личните податоци вработено во институцијата или приватната компанија. Ова право на граѓаните може да се искористи со упатување на писмено барање или други средства до институцијата (компанијата) што ги обработува личните податоци на граѓанинот. Сепак, недостасува Закон за бази на податоци, па така сопственоста на податоците, лицата на кои им е дозволено да управуваат со ниви, како ќе се управуваат друго податоци итн., остануваат нерегулирани прашања.

Заштитата на податоците во **Црна Гора** ги обврзува сите владини тела да го известат сопственикот на податоците во случај кога нивните лични податоци не се собираат директно од него и се планира понатаму да се обработуваат. Известувањето мора да биде објавено пред почетокот на обработката на личните податоци. Содржи информации дека специфични податоци ќе бидат обработени и на кое трето лице ќе бидат пренесени. Сопственикот на податоците има право да достави писмено барање до кое било владино тело за известување за тоа дали смеат да се обработуваат некои од личните податоци и да очекува одговор во рок од 15 дена. Ова право може да биде ограничено доколку тоа е потребно за целите на националната

одбрана, националната и јавната безбедност, спречување на злосторства, откривање и прогон на сторители на кривични дела, заштита на економски и финансиски интереси, како и заштита на други луѓе, нивни права и слободи, до степен што е потребен за исполнување на целите за кои се воведува ограничувањето. Кога станува збор за надзор на заштитата на приватноста, **Агенцијата за заштита на личните податоци и слободниот пристап до информации**¹¹⁵ е одговорна за следење на примената на Законот за заштитата на личните податоци. Во извршувањето на задачите од својот делокруг, Агенцијата е независна и има статус на правно лице, со советодавни овластувања.

Во Северна Македонија, **Законот за заштита на личните податоци**¹¹⁶ последен пат беше ажуриран во февруари, 2020 година. Законот им дава на граѓаните право¹¹⁷ да знаат кои лични податоци контролорите ги собираат,¹¹⁸ обработуваат и чуваат и дали тие работат во согласност со законот, но имаат и право да бидат информирани за идентитетот на контролорот и неговиот претставник во Северна Македонија.¹¹⁹ **Агенцијата за заштита на личните податоци**¹²⁰ дејствува како владин орган кој ја надгледува заштитата на приватноста. Меѓутоа, во Северна Македонија речиси никогаш не постои недостаток на законски акти што ги попречува процесите, туку спроведувањето, следењето и проценката на истите, како и недостатокот на обучени човечки ресурси се главните проблеми.

Во Србија заштитата на личните податоци е регулирана со **Законот за заштита на личните податоци**¹²¹ чија имплементација започна во август 2019 година. Самиот закон е во голема мера во согласност со Општата регулатива за заштита на податоците (EU GDPR). Во најголем дел, текстот е адаптиран превод на GDPR, како и на таканаречените полициски директиви, со кои се регулира обработката на лични податоци од страна на надлежните органи во врска со кривичните постапки и законите по националната безбедност.¹²² Надгледувањето на заштитата на приватноста се припишува на веќе постојната институција на Комесар за информации од јавно значење, која стана **Комесар за информации од јавно значење и заштита на личните податоци**.¹²³ Операторот е должен да му обезбеди на сопственикот на податоците информации за примателот или група на приматели на личните податоци, доколку ги има.¹²⁴ Со овој закон, на граѓаните им се гарантира правото да бидат информирани во секое време за тоа кој ги користи нивните лични податоци и за кои цели. Понатаму, неодамна усвоената програма за развој на

115 Достапно на: <http://www.azlp.me/en/home> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

116 Достапно на: <http://www.azlp.me/en/home> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

117 Достапно на: <https://cutt.ly/vygbRxS> (последен пат пристапено на 15.04.2020)

118 Достапно на: <https://dzlp.mk/en/node/2201> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

119 Законот е усогласен со европската регулатива во областа на заштитата на личните податоци: Регулотива (ЕУ) 2016/679 на Европскиот парламент и на Советот од 27 април 2016 година за заштита на лицата во врска со обработката на личните податоци, слободно движење на таквите податоци и нивно бришење Директива 95/46 / ЕС (Општа регулатива за заштита на податоците) CELEX бр. 32016R0679.

Закон, член 4, точка 7 - „...физичко или правно лице, државен орган, државна агенција или правно лице основано од државата за вршење јавни овластувања, агенции или други тела што независно или заедно со други ги утврдуваат целите и начинот на обработка на личните податоци и кога целите и начинот на обработка на личните податоци се утврдени со закон, истиот закон ги одредува контролорот или посебните критериуми за нивно бришење.“

120 Достапно на: <https://dzlp.mk/en/node/2201> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

121 Воспоставено на 22 јуни, 2005

122 Закон за заштита на лични податоци <https://cutt.ly/gfsr204> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

Прирачник за Законот за заштита на лични податоци и GDPR, Share Foundation, стр. 13 <https://cutt.ly/Ffsr3tu> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

123 Информативна брошура на Комесарот за информации од јавно значење и заштита на личните податоци <https://cutt.ly/3fsr4UH> (последен пат пристапено на 02.05.2020)

124 Член 24

е-влада 2020-2022 и Акциски план за нејзино спроведување ќе им овозможат на граѓаните да проверат какви лични податоци чуваат властите, да поднесат барање за промена или да откријат кој ги користи тие податоци и како.

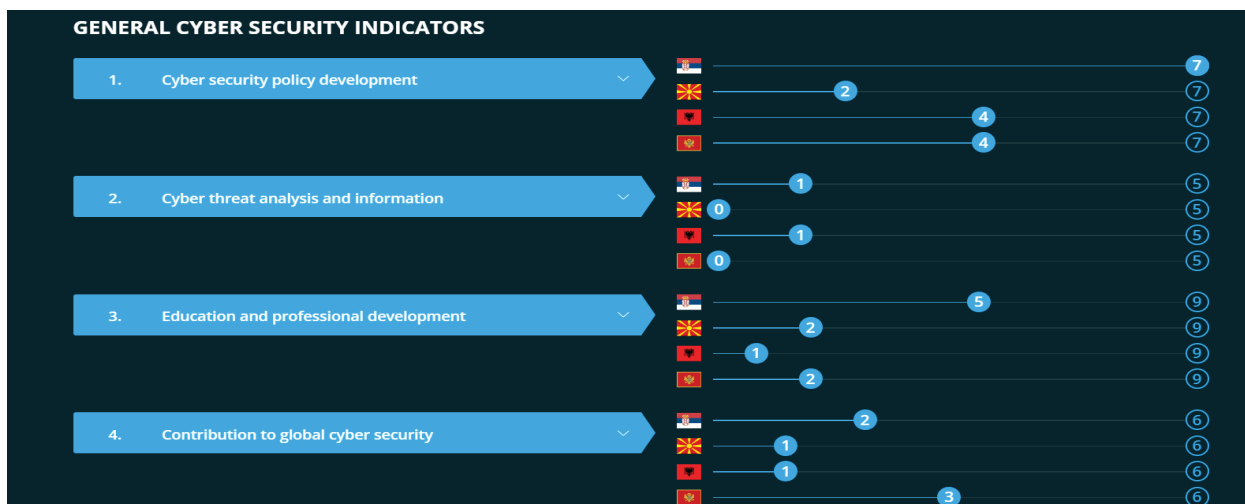
2.5. Сајбер безбедност

Земјите воспоставија различни видови институции кои ја регулираат сајбер безбедноста. Очигледно е дека оние кои се членки на НАТО (Албанија и Црна Гора) се потпираат на членството во овој сојуз во смисла на соработка во областа на сајбер безбедноста. Имајќи предвид дека Северна Македонија неодамна влезе во НАТО (март 2020 година), останува да видиме на кој начин ќе ја дефинира оваа соработка. Истражувањата покажуваат дека земјите ги развиле своите политики за сајбер безбедност, но не успеваат во други области, како што се анализа и информации за сајбер закани.

Слика 1. Рангирање на земјите според Националниот индекс за сајбер безбедност 2018¹²⁵

Rank	Country	National Cyber Security Index	Digital development	Difference
16.	Serbia	77.92	61.62	16.30
63.	North Macedonia	45.45	61.48	-16.03
69.	Albania	41.56	53.56	-12.00
84.	Montenegro	33.77	62.91	-29.14

Слика 2. Рангирање на земјите според генералните индикатори за сајбер безбедност¹²⁶

125 Национален индекс за сајбер безбедност (NCSI), Академија за е-владеење, <https://ncsi.ega.ee/> (последен пат пристапено на 29.07.2020)

126 Ibid

Сајбер безбедноста во Албанија е под надлежност на Министерството за одбрана. Во рамките на ова министерство постои посебен оддел посветен на сајбер безбедноста и за следење и развој на стратегии. Сепак, перцепцијата е дека откако Албанија беше примена во НАТО, сајбер безбедноста беше преземена под негова палка. Министерството за одбрана редовно креира двегодишна Стратегија за сајбер безбедност¹²⁷.

Одговорно владино тело за сајбер безбедност во Косово е Агенцијата за информации и општество, во рамките на нејзиниот Директорат за операција и безбедност.¹²⁸ Директоратот е ангажиран во изготвување на политики и стандарди поврзани со системот на информатичка технологија на Косово, вклучително и Националниот центар за податоци и ИКТ безбедност. Во согласност со своите надлежности, Агенцијата ја разви Националната стратегија за сајбер безбедност и акциски план 2016 - 2019 година¹²⁹. Во моментот нема податоци за состојбата на сајбер безбедноста на Косово во споредба со другите држави.

Стратешкото планирање на сајбер безбедноста во Црна Гора се заснова на Стратегијата за сајбер безбедност за Црна Гора 2018-2021 година која ги дефинира механизмите и инструментите за спроведување на интересите на националната безбедност. Во институционална смисла, основањето на Дирекцијата за информациска безбедност и компјутерски инциденти (ЦИРТ) во 2012 година беше клучна мерка во областа на информациите и сајбер безбедноста. Тоа е централна институција за координација на превенција и заштита од безбедносни инциденти на интернет и други безбедносни ризици. Националниот ЦИРТ, кој е организациона единица на Министерството за јавна администрација, ја координира работата на локалните тимови на ЦИРТ¹³⁰. Во согласност со Законот за изменување и дополнување на Законот за безбедноста на информациите, формиран е Совет за информациска безбедност, кој претставува рамка за следење и подобрување на сајбер безбедноста во јавниот и приватниот сектор. Понатаму, Националната агенција за безбедност, Министерството за одбрана, Министерството за внатрешни работи, Министерството за правда, Министерството за образование и Дирекцијата за заштита на доверливи податоци, беа признати како институции одговорни за сајбер безбедност. Исто така, во Министерството за внатрешни работи е основана Група за високотехнолошки криминал со цел зајакнување на капацитетот на државните органи за спроведување на законот. Ова институционално тело се занимава со прашања на високо-технолошки криминал, како што се класични дела на компјутерски криминал, детска порнографија, злоупотреба на кредитни картички и злоупотреба на авторски права. Дополнително, беше потпишан меморандум за разбирање меѓу Црна Гора и НАТО, што треба да ја олесни соработката и помошта меѓу Црна Гора и НАТО во областа на сајбер безбедноста.

127 Достапно на: <https://cutt.ly/ifstp9Q> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

128 Достапно на: <https://cutt.ly/1fstaNd> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

129 Достапно на: <https://cutt.ly/AfstdnW> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

130 Седум ЦИРТ се создадени во рамките на најважните компании од областа на телекомуникациите (Црногорски телеком, Теленор, М: тел), ИТ (Безжична Црна Гора, Телемах, М-кабл) и банкарство (Банка на Société Générale Црна Гора). Понатаму, се планира создавање на нови ЦИРТ во соработка со универзитетите и државната компанија за дистрибуција на електрична енергија. 79 локални тимови на ЦИРТ беа основани до крајот на 2019 година, со цел зајакнување на сајбер инфраструктурата на локално ниво. Таргетираната вредност во Стратегијата за сајбер безбедност за до крајот на 2021 година е 100 локални тимови на ЦИРТ, 60 во јавни институции и 40 во приватни правни лица.

„Неодамна ја употребив страницата www.document.me за да нарачам документ и забележав дека страницата воопшто нема SSL сертификат, односно нема протокол https, па затоа, самиот пребарувач предупредува дека не треба да споделите какви било чувствителни податоци на оваа страница. Ова е веб-страница на Владата што ги бара сите лични податоци (матичен број, име, име на родител, итн.), Треба да ги внесете сите ваши податоци на страница за којашто пребарувачот вели дека не е безбедна. Сакам да верувам дека е добро заштитена во позадина, но ваквите страници се лоша практика. Доволно е тешко да ги натерате луѓето да ги користат услугите и многу е лошо ако луѓето кои започнале да ја користат услугата, се откажат поради безбедносни причини”.

Од интервјуто со претставникот на ГО од Црна Гора, кој побара да остане анонимен, спроведено во април 2020 година

Истражувањето на Startit, од јуни 2020 година, покажа дека повеќето веб-страници на државните институции на Република Србија не се безбедни. Врз основа на проверка на 113 веб-страници на различни државни органи, 70% се означени како небезбедни. Приватноста на размената на податоци и автентичноста не се загарантирани на 78 од 113 страници на републички органи. Тие се означени како несигурни затоа што немаат SSL/TLS сертификат. Министерствата за разлика од администрациите и независните органи имаа најдобри резултати од групи на јавни органи. Она што шокира е што веб-страниците на Даночната управа, Националното собрание, Уставниот суд и Републичкиот јавен обвинител немаат ваков сертификат.

https://startit.rs/posetili-smo-vise-od-100-sajtova-drzavnih-institucija-70-nebezbedno/?fbclid=IwAR0d6C7mxeTOJLOE5eqp4Oq-SIWlss9BI8B2ISTC_6w8ydkOyehaZbNF1hl

На Северна Македонија ѝ недостасуваат одредени легислативи или органи, како на пример специјализиран службеник или единица одговорна за развој на националната политика за сајбер безбедност. Не постои надлежен орган во областа на сајбер безбедноста или безбедноста на информациите што има моќ да ги надгледува операторите на основните услуги, во врска со барањата за сајбер безбедност и безбедност на информации¹³¹. Сепак, во согласност со Националната стратегија за сајбер безбедност (2018-2022), Националниот совет за сајбер безбедност беше формиран во октомври 2019 година со цел координација и следење на нејзината имплементација. Според прегледот на зрелоста на капацитетот за сајбер безбедност¹³², има потреба од донесување на неколку правни акти или дејствија: измена и дополнување на Кривичниот законик во врска со барањето за согласност за прекуграничен пристап до зачувани компјутерски податоци, развој на нови законодавни одредби за заштита на потрошувачите на интернет и човековите права онлајн и развој на платформа за споделување на електронски докази помеѓу регионалните сили против компјутерски криминал.

131 Ibid.

132 Во август 2018, Глобалниот центар за капацитет за сајбер безбедност (GCSCC) ја истражи зрелоста на капацитетите за сајбер безбедност во Северна Македонија <https://cutt.ly/XygvQEx> (последен пат пристапено на 27.04.2020)

Само 60% од населението во Северна Македонија е запознаено со сајбер безбедноста, додека само 12,4% се запознаени со ризиците од компјутерски криминал. 45,9% од населението изразило загриженост за можното станување сајбер-жртва, а само 26,2% сметаат дека можат да се заштитат преку антивирусен софтвер. Околу половина од населението е загрижено за кражба на идентитет и за измама преку банкарска картичка. Петина од населението (16%) веќе претрпело малтретирање преку интернет, претежно преку откривање на малициозен софтвер. Во врска со преземањето мерки кога би станале жртва на кривично дело, половина од испитаниците би се обратиле до полицијата во случаи на кражба на идентитет, наоѓање детска порнографија или измама преку банкарски картички. 37,5% би се свртеле кон веб-страницата доколку снабдувачот изврши измама при купување онлајн, но кога станува збор за заштита на децата, мнозинството би разговарале со своето дете за ризиците од користењето на интернет и ќе ги следи нивните активности, додека една петина би го ограничила времето на нивното дете на интернет. Електронското плаќање е присутно кај 33% од населението, мнозинството е помеѓу 35-39 години (53,6%), самовработено (64,1%) и студенти (79,2%). Загрижени за безбедноста на процесот, над половина од испитаниците прават електронски трансакции на познати веб-страници и 6,8% ја проверуваат URL адресата.

Извештај од истражувањето на јавното мислење за примената на мерките за безбедност на интернет спроведено од МКД-ЦИРТ помеѓу мај-јуни 2019 година

Доменот за сајбер безбедност во Србија е доверен на органи за спроведување, Одделот за спречување на високотехнолошки криминал на Министерството за внатрешни работи и на Специјалното обвинителство за високотехнолошки криминал¹³³. Полицијата неодамна формираше Одделение за сопирање на појава на штетни содржини на интернет.¹³⁴ Сепак, овие институции ги немаат соодветните улоги во процесот на изготвување регулатива. Тоа главно е во рацете на Владата, со консултација со релевантните чинители. Србија има ефективна Стратегија за развој на безбедноста на информациите 2017 - 2020 година¹³⁵. Усвојувањето на четири уредби на Законот за безбедноста на информациите е од голема важност за развојот на информатичкото општество. Донесени се следниве регулативи: Регулација за поблиска содржина на Законот за безбедност на информациските и комуникациските системи од особено значење, метод за верификација и содржина на извештаи за безбедносни ревизии на ИКТ системи од особено значење, Регулација за поблиско регулирање на ИКТ безбедносните мерки од особено значење, Регулација за утврдување на список на работни места во области каде што се вршат активности од општ интерес и каде се користат ИКТ системи од особено значење, како и Уредбата за постапката за доставување на податоци, списоци, видови и значење на инциденти и постапката за известување за инциденти во ИКТ системите од особено значење.¹³⁶

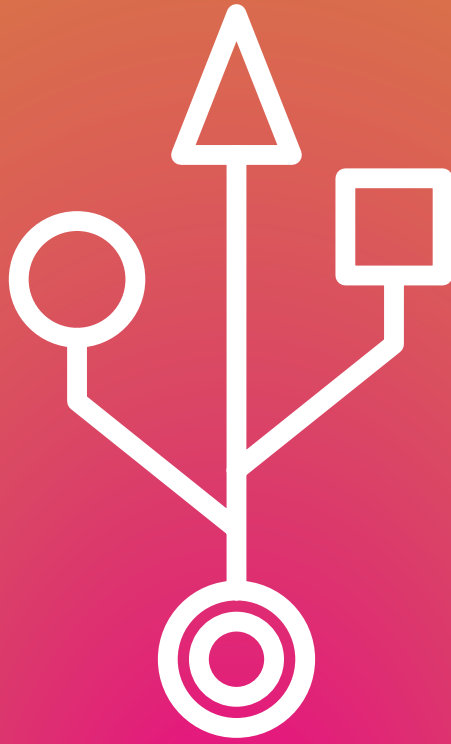
133 Специјално обвинителство за високотехнолошки криминал, веб-страница, <http://www.beograd.vtk.jt.rs/> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

134 Во август 2019 <https://cutt.ly/ufstufN> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

42 135 Достапно на: <https://cutt.ly/JfstiIA> (последен пат пристапено на 08.07.2020)

136 Достапно на: <https://cutt.ly/EfstoPM> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

3. ГРАЃАНСКО УЧЕСТВО ВО КРЕИРАЊЕТО ПОЛИТИКИ И УПОТРЕБАТА НА ДИГИТАЛНИ АЛАТКИ

3.1. Слободен пристап до информации и отворени податоци

Сите земји имаат ефективни закони за слободен пристап до информации од јавен карактер. Додека **српскиот** закон се смета за еден од најдобрите закони за слободен пристап до информации од јавен карактер во светот¹³⁷, **Црна Гора** поминува низ промена на законот поради фактот што постојниот беше критикуван за недоволно ниво на свесност на институциите обврзани со законот, молчење на администрацијата по добивањето на барањето за слободен пристап, високи трошоци за барателите за копирање на информациите, итн. Покрај тоа, новиот предлог закон доби и негативни критики од граѓанските организации нарекувајќи го предлогот порестриктивен од неговиот законски обврзувачки претходник. **Северна Македонија** последен пат го ажурираше својот Закон во 2019 година, сепак, за разлика од мнозинството од земјите од Западен Балкан, максималното време за одговор на барањата за СПИ е 20 дена, додека во **Косово** рокот е 7 дена.

Во однос на проактивно објавување на податоци во согласност со Законот за слободен пристап до информации, во **Албанија** секоја институција треба да подготви и усвои Програма за транспарентност со која институцијата треба да ги дефинира категориите на информациите објавени на веб-страницата без официјално барање и треба да ги ажурира на секои три месеци. Слично на тоа, во **Србија** институциите се обврзани да објавуваат информативни брошури, исто така, со претходно регулирани сетови на податоци што треба да се објавуваат и ажурираат месечно. **Северна Македонија** дополнително го донесе **Законот за користење на податоците од јавниот сектор**¹³⁸ што ги обврзува властите и институциите од јавниот сектор да ги објават податоците што ги создале. Усогласена со напорите за проактивна транспарентност и обезбедување пристап до информации од јавниот сектор, Владата ја усвои препораката за објавување на 21 документ на веб-страниците на сите министерства. Овие документи се дел од унифицираната листа на информации од јавен карактер што ги поседуваат специфичните министерства.

Транспарентноста и пристапот до информации од јавен карактер во **Косово** е регулиран со Законот за пристап до информации од јавен карактер,¹³⁹ усвоен во 2019 година и го вовеле **Поглавјето за отворени податоци** како составен дел на законот. Документите што стандардно се сметаат за отворени, треба да бидат објавени на проактивен начин од страна на институциите на нивните официјални веб-страници. Додека сетовите податоци треба редовно да се објавуваат на официјалниот владин **портал Отворени податоци**.¹⁴⁰ Освен официјалниот Портал за отворени податоци, постојат уште три јавни институции кои обезбедуваат информации во формат на отворени податоци, а тоа се Агенцијата за статистика на Косово¹⁴¹, Агенцијата за

137 Информации за пристап Рејтинг на Глобалното право на информации <https://cutt.ly/Sfstf4e> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

138 Достапно на: <https://cutt.ly/TyydfDl> (последен пат пристапено на 22.04.2020)

139 Достапно на: <https://cutt.ly/jfsuG2p> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

140 Достапно на: <https://cutt.ly/KfsuK08> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

141 Достапно на: <https://cutt.ly/6fsuXUr> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

катастар на Косово¹⁴² и општина Приштина¹⁴³. Овие четири портали обезбедуваат информации за животната средина, образованието, здравството, вработувањето, социјалната заштита, транспортот. Меѓутоа сè уште недостасува објавување на информации во реално време, што би ги направило информациите посигурни и покорисни. Владата на Србија воспостави **Портал за отворени податоци**¹⁴⁴ на кој беа објавени следниве сетови на податоци: јавна безбедност, образование, енергија, администрација, здравство и животна средина. Податоците се објавени од 57 организации, фондации, општини, агенции, независни тела, министерства, а има вкупно 270 сетови на податоци¹⁴⁵. На граѓаните им е дадена можност за барање за отворање на податоци од одредена институција, со Законот за електронска администрација¹⁴⁶, кој воведе обврска за обезбедување машински читливи податоци на барање, на сличен начин на кој функционира барањето за информации од јавен карактер. Во Црна Гора, **Порталот за отворени податоци**¹⁴⁷ Сепак, речиси половина од сетовите на податоци беа објавени само од 2 институции - Министерството за образование и Заводот за статистика на Црна Гора. Порталот не е промовиран на веб-страницата на кое било друго тело (вклучително и Агенцијата за заштита на лични податоци и слободен пристап до информации), освен на Министерството за јавна администрација, кое исто така нема видлив банер што може да го насочи посетителот до порталот. **Порталот за отворени податоци**¹⁴⁸ во Северна Македонија има 236 сетови на податоци и 27 каталози од 52 субјекти во согласност со Стратегијата за отворени податоци 2018-2020. Дополнително, Северна Македонија ги усвои Стратегијата за транспарентност и Акциски план (2019-2021)¹⁴⁹, што ја прави прва земја во регионот што стратешки се справува со оваа област, а ја следи Црна Гора, која исто така работи на ова.

Табела 10. Индекс на отворени владини податоци (ИОВП)¹⁵⁰

	Земја	ИОВП	Ниво на ИОВП
1	Албанија	0.8969	High OGD
2	Северна Македонија	0.8479	High OGD
3	Србија	0.8479	High OGD
4	Црна Гора	0.8281	High OGD

*резултатите се движат од 0 до 1

Според најновите податоци од **Индексот на отвореност**¹⁵¹, кога станува збор за употреба на отворени податоци, првото место го зазема Србија со 50,19% исполнети на критериуми, по која следи Црна Гора со 36,54%, потоа Косово 34,27% и Северна Македонија на 4-то место со резултат 27,40% Последна е Албанија (24,86%) на 5-то место.

142 Достапно на: <https://cutt.ly/kfstjvg> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

143 Достапно на: <https://opendata.prishtinaonline.com/> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

144 Портал за отворени податоци <https://data.gov.rs/sr/> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

145 Податоци од 03.05.2020. <https://data.gov.rs/sr/datasets/> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

146 Закон за електронска администрација <https://cutt.ly/ffstkCC> (последен пат пристапено на 03.05.2020)

147 Достапно на: www.data.gov.me

148 Достапно на: www.otvorenipodatoci.gov.mk (последен пат пристапено на 01.08.2020)

149 <https://cutt.ly/Oygc6dl> (последен пат пристапено на 14.04.2020)

150 Анкета за е-владеење 2020 година, Обединети нации, Оддел за економски и социјални работи <https://cutt.ly/hfsrSUU>. Косово не беше вклучено во истражувањето (последен пат пристапено на 29.07.2020)

151 Достапно на: <https://opennessindex.actionsee.org/> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

3.1.1. Отворено владино партнерство

Сите земји, освен од **Косово**, станаа членки на Отвореното владино партнерство од неговото основање во 2011-2012 година. Косово се обиде да влезе во членството во 2015 година, но не успеа од политички причини. **Албанија, Северна Македонија и Србија** во моментот го спроведуваат својот четврти акциски план за 2018-2020 година, додека **Црна Гора** беше неактивна откако стана членка, поради фактот што не достави никаков национален акциски план во текот на трите циклуса, до 2018 година. Очигледно, земјите бавно напредуваа во користењето на овој механизам. Во последниве години овој процес го достигна својот целосен потенцијал. Србија започна со подготовка на следниот акциски план во мај 2020 година¹⁵². Постојечките акциски планови имаат обврски кои се во директна врска со спроведувањето на Дигиталната агенда, како активности поврзани со воведување нови е-услуги, отворање на податоци и пристап до информации.

3.2. Онлајн алатки за граѓанско учество во креирањето политики

Учеството на граѓаните во процесот на креирање политики е регулирано и практикувано во сите земји. Она што уште повеќе ветува е тоа што сите воспоставија електронски механизми за граѓаните да ги обезбедат своите придонеси во креирањето политики. Во Косово, овој механизам е обезбеден дури и на локално ниво. Сепак, најдобриот квалитет на имплементација не е целосно загарантиран. Нивото на ангажираност на граѓаните е ниско, а механизмите за е-учество не се во целосна употреба.

Албанија има единствен **Портал за јавни консултации**¹⁵³ каде треба да бидат презентирани сите нацрт-закопи. Албанскиот парламент дизајнираше прирачник за јавни консултации¹⁵⁴ што е презентираан онлајн. Покрај воспоставувањето на онлајн портал за јавни консултации, претставниците на граѓанските организации потврдуваат дека коментарите и сугестиите направени онлајн на нацрт-закопите не се објавени на платформата, што го прави неефикасен целиот процес на консултации. Учеството на граѓаните е регулирано со Законот за јавни консултации¹⁵⁵. Законот предвидува сите министерства, извршни агенции и локални општини да ги објавуваат своите нацрт-закопи за јавни консултации. Консултациите ќе се одржуваат онлајн преку тркалезни маси со различни засегнати страни, експерти, медиумски организации и граѓански организации. Според законот, задолжителен е минимален период од 2 недели за консултации. Меѓутоа, законот се смета за нефункционален, бидејќи нема значителни санкции за јавните институции кои не ги исполнуваат обврските регулирани со законот.

За разлика од другите земји од регионот, јавните консултации во **Косово** се спроведуваат претежно во општините, што е регулирано со Законот за локална самоуправа¹⁵⁶. Ги обврзува општините да одржат најмалку две јавни дискусии во една календарска година. Сепак, нивото на вклученост на граѓаните е многу ниско. Дигиталните платформи за учество на јавноста¹⁵⁷ усвоени во пет општини во Косово (Приштина, Каменица, Ѓаково, Јуник и Призрен) имаат за цел

152 Онлајн конференција на специјалната меѓу-министерска работна група

153 Достапно на: <https://www.konsultimipublik.gov.al/> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

154 Достапно на: <https://cutt.ly/rfstnct> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

155 по.146/2014, усвоен во 2014 <https://cutt.ly/mfstQib> (последен пат пристапено на 08.08.2020)

156 Достапно на: <https://cutt.ly/1fstzel> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

157 Достапно на: <https://www.platformadigitale.com/#/> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

да им овозможат на жителите да споделуваат идеи за нивните соседства, да дискутираат и да гласаат за плановите што ги имаат за подобрување на нивниот град, да им овозможат на вработените во општината да се приклучат на дискусиите, да дадат официјално мислење или да воведат одредена политика и да започнат продуктивно да соработуваат со жителите на градот, да им овозможат на општинските институции да ги прегледуваат поднесените барања и идеи од жителите, да обезбедат нивен сеопфатен одговор на популарните идеи и да ги вклучат жителите во процесот на креирање и извршување на политиките. На централно ниво, Владата ја донесе Регулативата за минимални стандарди на јавни консултации¹⁵⁸. Регулативата го обврзува Кабинетот на премиерот / Кабинетот за добро владеење да ја усвои и координира платформата за е-консултации¹⁵⁹. Платформата и соодветната регулатива ги обврзаа сите министерства да ги објават сите нацрт-регулативи, административни упатства, стратегии и закони за јавна дискусија во рок од минимум 14 дена. Ова им дава можност на граѓаните, ГО и деловните субјекти да коментираат за соодветните документи пропишани во Регулативата за минималните стандарди за јавни консултации. Покрај тоа, Канцеларијата на премиерот ја разви и Стратегијата за соработка со граѓанското општество¹⁶⁰.

Во **Црна Гора, е-учество**¹⁶¹ беше активирано во март 2019 година. Преку оваа услуга, граѓаните можат активно да учествуваат во изготвување закони и други стратешки документи, а исто така можат да изразуваат мислења и ставови на јавни дискусии. Граѓаните не го користеа порталот во текот на првата година¹⁶², т.е. не се доставени коментари или предлози до оваа платформа. Кога објавуваат покана за јавна дискусија, институциите не го споменуваат порталот за е-учество како метод за учество на граѓаните. Дополнително, порталот не се промовира на веб-страниците на другите институции и не е достапен преку мобилен телефон.¹⁶³ Всушност, кога се пристапува до порталот преку смартфон, интерфејсот на порталот е застарен (без опцијата за е-учество).¹⁶⁴

Во **Северна Македонија** постои портал за јавни консултации наречен **Единствен национален електронски регистар на прописи на Република Северна Македонија - ЕНЕР**.¹⁶⁵ Учесството на граѓаните во креирање политики и законодавни процеси е регулирано со разни правни акти меѓу кои Уставот на Република Северна Македонија¹⁶⁶, Законот за Собрание¹⁶⁷, Деловник за работа на Собранието¹⁶⁸, Закон за референдум и други форми на директно изразување на граѓаните¹⁶⁹,

158 Достапно на: <https://cutt.ly/Gfstxea> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

159 Достапно на: <https://cutt.ly/DfstcMf> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

160 Достапно на: <https://cutt.ly/6fstvCc> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

161 Достапно на: www.euprava.me/eparticipacije (последен пат пристапено на 01.08.2020)

162 Извештај за следење на спроведувањето на реформите во јавната администрација во 2019 година, Институт Алтернатива, <https://cutt.ly/JfstYVx> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

163 Оваа карактеристика е многу важна, имајќи го предвид фактот дека 77% од граѓаните користат смартфон како омилен уред за пристап до интернет, по што следи употребата на компјутер / лаптоп (16%) и таблет (7%) Анкета за употребата и ставовите кон е-услуги меѓу граѓани и деловни субјекти во Црна Гора, ИПСОС, <https://cutt.ly/Ofstlf5> (последен пат пристапено на 01.08.2020)

164

165 Достапно на: <https://ener.gov.mk/Default.aspx> (последен пат пристапено на 22.04.2020)

166 Достапно на: <https://cutt.ly/qygzNht> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

167 Достапно на: <https://cutt.ly/vygzNX8> (последен пат пристапено на 22.04.2020)

168 Достапно на: <https://cutt.ly/sygz0aS> (последен пат пристапено на 22.04.2020)

169 Достапно на: <https://cutt.ly/uytoPaP> (последен пат пристапено на 22.04.2020)

Закон за Влада¹⁷⁰, Деловник за работа на Владата¹⁷¹, Закон за организација и работа на државните органи¹⁷² и Закон за избори¹⁷³. Институциите во Северна Македонија се изјаснија дека каналите што ги користат за јавни консултации и собирање коментари од јавноста се претежно „Лични средби“ (80%), „Веб-страница на институцијата“ (70%) и „Владиниот портал за електронско учество – ЕНЕР“, како и „ Фејсбук групи “(40%), а 20% ја наведуваат електронската комуникација како нивна најкористена форма на консултација.¹⁷⁴ Понатаму, како форма на граѓанско учество, беше формирано **Одделение за соработка со невладини организации во Генерален секретаријат на Владата**¹⁷⁵ како резултат на напорите на Владата да ја институционализира соработката, унапредувањето, и поддршката на партнерските односи со граѓанското општество. Одделението ја следи и координира имплементацијата на Стратегијата на Владата за соработка и развој на граѓанскиот сектор, водејќи сметка за подобрување на соработката на Владата и граѓанскиот сектор.

Јавните консултации во **Србија** се регулирани со Деловникот за работа на Владата¹⁷⁶. Имено, овој акт регулира задолжително организирање јавни дебати за нацрт-законите што регулираат одредени области за прв пат и за оние од најголема важност, како што е Законот за буџет, итн. Сепак, подобрувањето беше постигнато преку Законот за плански систем¹⁷⁷ што предвидуваше консултација со сите засегнати страни како обврска, дури и во фаза на изготвување на сите плански документи, пред нацртот да биде претставен на јавна дебата. На предлог на Канцеларијата за соработка со граѓанското општество, Владата на Република Србија, во јануари 2020 година, го усвои Упатството за вклучување на граѓанските организации во работните групи за изготвување документи и нацрти за јавна политика¹⁷⁸. Повиците за учество на јавни дебати се објавуваат на порталот **Јавни дебати**,¹⁷⁹ кој е поврзан со порталот за **е-владеење**. Исто така, институциите имаат обврска да ги објавуваат ваквите повици и на своите веб-страници.

Табела II. Индекс на е-учество (ИЕУ)¹⁸⁰

Ранг	Земја	ИЕУ	ИЕУ ниво
36	Албанија	0.8452	Многу високо
38	Северна Македонија	0.8333	Многу високо
41	Србија	0.8214	Многу високо
100	Црна Гора	0.5476	Високо

170 Достапно на: <https://cutt.ly/Lygz9Fb> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

171 Достапно на: <https://cutt.ly/1yyiLLQ> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

172 Достапно на: <https://cutt.ly/zvyTY26> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

173 Достапно на: <https://dejure.mk/zakon/izboren-zakonik> (последен пат пристапено на 22.04.2020)

174 Податоци од онлајн анкетата спроведена во април-мај 2020

175 Достапно на: <https://www.nvosorabotka.gov.mk/?q=mk> (последен пат пристапено на 23.04.2020)

176 Деловник за работа на влада <https://cutt.ly/pfstWn6>, (последен пат пристапено на 03.05.2020)

177 Закон за плански систем <https://cutt.ly/DfstE9g>, (последен пат пристапено на 03.05.2020)

178 Достапно на: <https://cutt.ly/lfstTzC>, (последен пат пристапено на 03.05.2020)

179 Достапно на: <http://javnerasprave.euprava.gov.rs/>, (последен пат пристапено на 03.05.2020)

180 Истражување на Е-владеење 2020, Обединети Нации, Оддел за економски и социјални работи <https://cutt.ly/hfsrSUU>, Косово не беше вклучено во истражувањето (последен пат пристапено на 29.07.2020)

3.2.1. Онлајн петиции

Поднесување иницијативи и петиции во регионот на Западен Балкан се движи од владин електронски механизам во **Црна Гора до Албанија и Северна Македонија** каде што петициите се дозволени да се достават само лично. Во април 2019 година, Владата на **Црна Гора** воспостави услуга за **е-петиција**.¹⁸¹ Главната новина го намали бројот на потписниците на петицијата од 6000 на 3000¹⁸², што треба да се земе предвид од јавните институции. Од основањето, беа доставени само седум е-петиции. Една петиција надмина 3000 потписи¹⁸³, но беше одбиена од Владата пред да влезе во процедура во Собранието. Бројот на е-петиции во Србија е малку поголем на онлајн порталот **Петиции онлајн**¹⁸⁴ што е, спротивно на Црна Гора, воспоставен од приватниот сектор. Порталот започна со работа во 2011 година, а досега најподдржаната петиција има 94.052 потписници. Понатаму, согласно Законот за национално собрание, Националното собрание и / или пратениците разгледуваат иницијативи, петиции и предлози. Имено, бидејќи Деловникот за работа на Националното собрание дополнително ги утврдува комитетите на Националното собрание како негови работни тела, во рамките на нивниот опсег тие разгледуваат иницијативи, петиции и предлози. Петициите може да се достават преку е-пошта или во дадена онлајн форма на веб-страницата на Националното собрание.

181 Достапно на: www.epeticije.gov.me (последен пат пристапено на 01.08.2020)

182 Приближно 0.65% од возрасното население во Црна Гора.

183 Друга петиција достигна 499 потписи, додека други пет имаа помалку од 100 потписи.

184 Достапно на: <https://www.peticije.online/>, (последен пат пристапено на 03.05.2020)

4. СЕОПФАТЕН ПЛАН ЗА РАЗВОЈ НА ДИГИТАЛНАТА АГЕНДА НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

Согласно наодите од овој извештај, беа дадени следниве препораки кои ги повикуваат сите релевантни чинители да се вклучат во процесот и да придонесат за унапредување. Препораките се засноваат на идентификација на тековниот статус на спроведувањето на Дигиталната агенда на Западен Балкан и ќе се користат за мерење на напредокот во следните години. Исто така, се предвидува да служат како упатство за властите во соодветните земји за тоа како да ги прилагодат своите напори во оваа област. Списокот вклучува само општи препораки кои се однесуваат на целиот регион, додека подетални препораки за секоја земја се претставени во националните извештаи.

Стратегиски, правен и административен развој

- Владите треба да бидат повнимателни во спроведувањето на постојните стратегии и усвојувањето на одржливи акциски планови. И стратегиите и придружните акциски планови треба да бидат изготвени по внимателно разгледување на статусот и потребите потврдени со соодветни истражувања и во соработка со сите релевантни чинители. Роковите и активностите од акциски планови треба да бидат во согласност со изворите на финансирање, за да се овозможи нивно правилно спроведување.
- Владите треба да обезбедат услови за вклучување на граѓаните во стратешкото планирање. За време на целиот процес на стратешко планирање, од првичната идеја до дискусијата за нацртот, граѓаните треба да бидат консултирани преку нивните претставници - ГО. Процесот на стратешко планирање треба да ги вклучува потребите на граѓаните, земајќи ги предвид одредбите на стратешките документи.
- Властите што ги спроведуваат стратегиите треба периодично да го оценуваат спроведувањето на стратешките документи. Овие извештаи треба да послужат како основа за изготвување на последователни стратегии со кои соодветно ќе се прилагоди планирањето.
- Засегнатите страни треба да ја зајакнат употребата на механизмот за отворено владино партнерство. Овој механизам треба да се искористи за зајакнување на соработката помеѓу јавната администрација и актерите од граѓанското општество. Темите поврзани со Дигиталната агенда треба да бидат почесто воведени во акциските планови на ОВП.
- Клучните институции, кои се занимаваат со Дигиталната агенда, треба да имаат функционален канал што во секое време ќе им биде достапен на заинтересираните граѓани за нивните придонеси во електронска форма. Институциите исто така треба да одговараат на барањата на граѓаните.
- Институциите треба да ги подобрат своите системи за интероперабилност и внатрешна дигитализација во рамките на институциите со цел поефикасна размена на информации и документи помеѓу јавните институции и обезбедување е-услуги што ќе им овозможат на граѓаните автоматско собирање податоци од базите на податоци со кои управуваат разни јавни институции.

Дигитална писменост

- Релевантните засегнати страни треба да организираат континуирано и стратешко образование на граѓаните за придобивките од воведувањето е-владеење. Овој пристап треба да вклучува граѓани од сите возрасти и социјален статус, со обрнување внимание на лица со попреченост и малцинства. Целта е да ги оспособиме граѓаните да бараат промени засновани на нивните потреби.
- Владата и граѓанскиот сектор треба да организираат одржливи решенија за да им обезбедат помош на граѓаните во користењето е-услуги, со посебен акцент на нивната достапност за сите.
- Владите треба да усвојат стратегии за комуникација кои треба да бидат поддржани од тимови за односи со јавност и соодветни буџети, посветени на подигање на колективната свест за придобивките од дигитализацијата.
- Министерствата за образование треба да воведат учење на дигитални вештини во образовниот систем.
- Порталите за е-влада треба да ги подобрат интерфејсите на е-услугите за тие да бидат полесни за употреба.
- Властите, граѓанскиот сектор и медиумите треба да го промовираат е-владеењето како алатка за зајакнување на моќта на граѓаните да придонесат во донесувањето одлуки.
- Сите е-услуги треба да бидат електронски од почеток до крај.
- Релевантните засегнати страни треба да ги едуцираат новинарите и граѓанските организации за тие да ја разгледаат оваа тема. Зголемувањето на бројот на засегнати страни со цел ширење на знаењето за важноста на дигитализацијата и обезбедувањето релевантни придонеси за процесот треба да биде вклучено во образованието.
- Властите и релевантните засегнати страни треба да обезбедат градење на капацитети на јавните службеници за анонимизација на личните податоци при обезбедувањето на тие податоци, но и за подобрување на нивните дигитални вештини.

Сајбер безбедност

- Јавните институции треба да го подобрат безбедносниот систем на нивните веб-страници. Приватноста на размената на податоци и автентичноста треба да бидат загарантирани со добивање на SSL / TLS сертификат за сите веб-страници на јавните институции.
- Јавните институции што управуваат со бази на лични податоци треба да ги зголемат своите капацитети во областа на заштитата на личните податоци, пред се преку едукација на јавните службеници кои ги обработуваат податоците и со надградба на системите за заштита на личните податоци.
- Релевантните власти треба да обезбедат градење на капацитети за јавните службеници, граѓанските организации, граѓаните и медиумите во врска со сајбер безбедноста но и во насока на тоа како тие можат да детектираат и да се заштитат од станување сајбер жртва. Дополнително, треба да се спроведе кампања за подигнување на свеста за сајбер безбедноста кај граѓаните, за тоа како и каде ги даваат своите лични податоци.

За поспецифични препораки ве молиме погледнете ги националните извештаи за Опсерваторија на Дигиталната агенда.

- Албанија link <https://cutt.ly/2gL30Wc>
- Косово link <https://cutt.ly/igDrDw0>
- Црна Гора <https://cutt.ly/ggPjGXS>
- Северна Македонија <https://cutt.ly/UgPgDQI>
- Србија <https://cutt.ly/agPgYa0>

Проектни партнери:

Академијата за е-владеење (eGA) е непрофитна тинк-тенк и консултантска организација: заедничка иницијатива на Владата на Естонија, Институтот отворено општество и Програмата за развој на Обединетите нации. Академијата создава и пренесува знаење и најдобри практики во областа на дигиталната трансформација: е-владеење, е-демократија и сајбер безбедност.
www.ega.ee

МЈАФТ! (Албански: Доста!) е невладината организација во Албанија која има за цел да ја подигне свеста за многуте политички и социјални проблеми со кои се соочува Албанија. Улогата на Мјафт! е катализатор, мобилизатор и иноватор, како и креатор на неколку кампањи за јавно застапување. Мјафт! енергично ја отелотвори функцијата јавен застапник на каузите на различни групи како што се студенти, пензионери, ромска заедница, воени пензионери, лица со попречен вид, лица со попреченост поради нивната професија, лица со сензорни и моторни попречувања, рибари, таксисти и физички работници.
www.mjajt.org

Отворени податоци Косово (ODK) е непрофитна организација која верува во употреба на граѓанско-технолошки и дигитален хуманитаризам за отворена влада. Нејзината цел е да овозможи транспарентност и отчетност на владата преку технологија, отворање на владините податоци и вклучување во дигитален хуманитаризам. ОДК е посветена на промовирање на идејата дека владините податоци треба да бидат слободно достапни за секој да ги користи и да ги објавува повторно како што сака, без ограничувања од авторски права, патенти или други механизми за контрола.
www.opendatakosovo.org

Невладината организација 35мм (NGO-35mm) работи на создавање на подобро општество во Црна Гора и поширокиот регион. „Подобро општество“ подразбира почитување на човековите права и владеење на правото, особено јавна одговорност и транспарентност на владите и нивните институции, како и граѓанска слобода на говорење. Нашата визија за Црна Гора и регионот претпоставува пристап на овие помирени, мултикултурни и зрели демократски општества во заедницата на европските земји.
www.nvo35mm.org

Метаморфозис Фондација за интернет и општество е независна, непартиска и непрофитна фондација со седиште во Скопје, Северна Македонија. Фондацијата се води по принципите на отвореност, еднаквост и слобода и има мисија да придонесе кон развој на демократијата и кон зголемување на квалитетот на животот преку иновативно користење и споделување на знаењето. Програмските области во кои работи Метаморфозис се медиуми за демократија, образование за иновации, социјална одговорност и човекови права на Интернет.
www.metamorphosis.org.mk

CRТА (Центар за истражување, транспарентност и отчетност) е независна и непартиска граѓанска организација посветена на развој на демократската култура и граѓански активизам. Овој центар е посветен на креирање предлози за јавна политика, застапување за принципите на одговорно однесување од страна на владата и јавните институции и едукација на граѓаните за нивните политички права. Исто така работи и на воспоставувањето на владеењето на правото и развој на демократски дијалог во Република Србија.
www.crtars

